

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО І ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Євген НАХЛІК

Львів, Інститут Івана Франка НАН України

Ореста БАСА

Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка

УДК 821.161.2.9Франко І., Кобилянська О.:305

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2024.76.12569>

ІВАН ФРАНКО Й ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА: ЛІТЕРАТУРНІ ВЗАЄМИНИ В ГЕНЕРАЦІЙНИХ І ГЕНДЕРНИХ КООРДИНАТАХ

Резюме: У статті вперше найповніше й системно простежено й осмислено розвиток творчих взаємин Івана Франка та Ольги Кобилянської – українських письменників різних літературних поколінь (1870-х і 1880-х). У контексті тогочасного українського літературного процесу, реалістичного та модерністського художніх напрямів, у генераційному та гендерному вимірах, із опертям на джерела висвітлено їхнє заочне й очне знайомство, епізодичні зустрічі та живе спілкування, принагідне листування О. Кобилянської з І. Франком та його дружиною Ольгою, Франкове публікування прозових творів О. Кобилянської у львівському журналі «Літературно-науковий Вісник», спробу Кобилянської видати у своєму німецькому перекладі збірку новелістики українських письменників із Франковою передмовою та його оповіданням, характеристику й оцінку художньої прози О. Кобилянської у літературно-критичних та історико-літературних працях І. Франка. Розглянуто вірш Франка *Ф. Р. (Дівчино, каменю дорожочинний...)*, у підтексті якого прочитується персональна присвята письменниці (опублікований у модерністському альманасу «За красою», виданому на честь О. Кобилянської).

Ключові слова: І. Франко, О. Кобилянська, «Літературно-науковий Вісник», модернізм, реалізм, фемінізм, українсько-німецькі літературні зв'язки.

IVAN FRANKO, OLHA KOBYLANSKA: LITERARY RELATIONS IN GENERATIONAL AND GENDER COORDINATES

Abstract: The article is the first to trace and comprehend the development of creative relations between the Galician Ivan Franko and the Bukovinian Olha Kobylianska, Ukrainian writers of different literary generations (1870s and 1880s), in a complete and systematic way. In the context of the Ukrainian literary process of that time, realist and modernist artistic trends, in the generational and gender dimensions, with the use of sources, the author highlights their distance and face-to-face acquaintance, episodic meetings and live communication, and occasional correspondence between O. Kobylianska and I. Franko and his wife Olha, Franko's publication of Kobylianska's prose works in the Lviv journal „Literaturno-naukovy Vistnyk” („Literary and Scientific Herald”), Kobylianska's attempt to publish a collection of short stories by Ukrainian writers in her German translation, with Franko's preface and a story, and I. Franko's characterization and assessment of O. Kobylianska's fiction in his literary criticism and historical and literary works. The author analyzes the poem by

Franko *F. R.* (*Girl, precious stone...*), in the subtext of which one can read a personal dedication to the Bukovinian writer (published in the modernist almanac „For Beauty”, edited in honor of O. Kobylanska).

Keywords: Ivan Franko, Olha Kobylanska, „Literaturno-naukovyi Vistnyk”, modernism, realism, feminism, Ukrainian-German literary relations.

Іван Франко й Ольга Кобилянська належали до різних письменницьких поколінь (70-х і 80-х років XIX ст.), виховувалися в різних етнічно-культурних регіонах (Галичина й Буковина), соціально-родинних середовищах, здобули неоднакову освіту, зазнали різних літературних впливів. Різниця поколінь, культурно-освітні та гендерні (чоловік / жінка) відмінності позначилися на їхніх творчих взаєминах. Частково літературні зв'язки письменників висвітлені в публікаціях Володимира Вознюка, Михайла Гнатюка, Тамари Гундорової, Богдана Мельничука, Ярослави Мельничук, Соломії Павличко, Марка Павлишина, Мар'яни Челецької, Ростислава Чопика та ін. Назріла потреба якомога повніше й глибше, притому системно, охопити й осмислити їхні творчі взаємини в їх розвитку, у контексті тогочасного українського літературного процесу, у генераційному та гендерному вимірах, опираючись на джерела, відповідно застосовуючи біографічний, джерелознавчий, контактено-генетичний, рецептивний, історико-порівняльний і гендерний підходи.

Заочне знайомство.

Спроба Кобилянської опублікуватися в альманаху «Перший Вінок» (1884–1887)

Із Франковими творами Ольга Кобилянська познайомилася, за її ж спогадами, датованими 21 березня 1926 р.¹, завдяки подрузі молодості Софії Окуневській (у заміжжі – Морачевська), яка доводилася родичкою Наталії Кобринській. Із ними обома О. Кобилянська познайомилася 1881 р. С. Окуневська, Н. Кобринська та її брат, студент медичного факультету Віденського університету, провідник товариства українських студентів «Січ» Євген Озаркевич, у якого О. Кобилянська була закохана, мали вплив на формування її української національної самосвідомості². 25 вересня 1884 р. О. Кобилянська записала у щоденнику, що вчора, 24 вересня, приходив Євген (Геньо, точніше в діалекті: Геню) й, коли вони лишилися самі, «розповідав про Франка, Терлецького, про те, як їх було арештовано»³. Олена Ляуфлер, героїня твору Кобилянської *Людина, повість з жіночого життя, присвячена Н. Кобринській*, згадує про книжку Дмитрія Писарева *Пчолі*⁴, яка вийшла у

¹ О. Кобилянська, *Д-р Софія Окуневська-Морачевська*, [в:] О. Кобилянська, *Зібрання творів*: у 10 т., Чернівці : Букрек, 2022, т. 9, с. 276.

² О. Баса, *Її лілеї (твори О. Кобилянської про неї саму)*, «Молода Нація» 1997, № 5, с. 38; А. Швець, *Жінка з хистом Аріадни: Життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному і творчому вимірах*, Львів, 2018, с. 184.

³ О. Кобилянська, *Щоденники*, [в:] О. Кобилянська, *Зібрання творів*: у 10 т., Чернівці : Букрек, 2022, т. 9, с. 71. «Щоденники» надруковані в перекладі з нім. Ельпідифора Панчука (Там само, с. 340).

⁴ О. Кобилянська, *Людина*, [у:] О. Кобилянська, *Зібрання творів*: у 10 т., Чернівці : Букрек, 2016, т. 4, с. 48.

видавничій серії радикального спрямування «Дрібна Бібліотека» (Львів, 1879), що її готував комітет у складі І. Белея, М. Павлика, І. Франка та ін.¹

Іванові Франкові ім'я молоді письменниці з Буковини стало відоме в 1884–1885 рр. У записній книжці за ті роки під заголовком *До альманаха*, маючи на увазі **жіночий альманах «Перший Вінок»**, що готувався до друку з ініціативи Н. Кобринської, І. Франко планував опублікувати «О. Кобилянської новелу»². Однак 1887 рік, коли альманах побачив світ, не став роком літературного дебюту О. Кобилянської, за що згодом І. Франко у статті *Маніфест «Молодої музи»* взяв відповідальність на себе: «Я ані на хвилю від першої появи Ольги Кобилянської на полі нашої літератури не сумнівався про її талант. Правда, перше її оповідання, написане для «Першого вінка» німецькою мовою, я признав невартим друку задля його солодкаво-сентиментального, марлітівського³ стилю, і панна Кобилянська з часом помирилася з моїм осудом. Але її пізніші оповідання, такі як *Людина*, *Битва*, наповняли мене подивом для її незвичайного таланту»⁴. Як спостеріг Марко Павлишин, «незважаючи на часто висловлювану прихильність до Марліт і на Франкову заувагу про надмір у Кобилянської марлітівського сентименталізму, Кобилянська досить рано віддалилася від цього взірця. Тільки в повісті *Гортенза* зустрічаємо густий марлітівський сюжет зі щасливим подружнім кінцем. Визначальну рису марлітівського стилю – легко зневажливу іронію, що мала підносити автора над дією і легітимізувати авторитетні, як правило, соціально консервативні судження, Кобилянська ніколи не наслідувала. Прийомом романів Марліт, який тривалий час відчувався у творчості Кобилянської, був принциповий, ідеалістичний, емоційно чуйний та мислячий тип героїні»⁵.

На запрошення Н. Кобринської до друку в альманасу О. Кобилянська запропонувала Софії Окуневській спершу новелу німецькою мовою *Vision (Привид)*, перекладають також *Видиво*), яку й прочитала їй 3 листопада 1885 р.⁶ Перші твори О. Кобилянської були написані німецькою мовою, тому для альманасу їх потрібно було перекласти. Проте цю алегоричну новелу редакція альманасу (а конкретніше, очевидно, Н. Кобринська й С. Окуневська) відхилила з цензурних міркувань, і О. Кобилянська взялася за написання нового твору, що і засвідчує її щоденниковий запис від 9 березня 1886 р.: «Зося [Софія Окуневська. – С. Н.] каже, що мій *Привид* мав би подобатися, люди назвали його прогресивним, але, тому що він спрямований проти влади і релігії, бояться його прийняти до друку, бояться, щоб не конфіскували... Мене просили, щоб я

¹ Б. Якимович, *Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти*, Львів, 2006, с. 41–72.

² Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [далі – ІЛ], ф. 3, од. зб. 194.

³ Марлітівський стиль – від імені німецької письменниці Євгенії Марліт (Marlitt, справжнє прізвище: Йон, Eugenie John, *1825 – †1887). Її творами захоплювалася О. Кобилянська.

⁴ І. Франко, *Маніфест «Молодої музи»*, [у:] І. Франко, *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*, Київ : Наукова думка, 1982, т. 37, с. 413–414.

⁵ М. Павлишин, *Ольга Кобилянська: прочитання*, Харків : Акта, 2008, с. 27.

⁶ О. Кобилянська, *Щоденники*, с. 139.

написала маленьку новелу, я її написала...»¹. Очевидно, небавом Кобилянська написала й надіслала до альманаху нову новелу. Як видно зі щоденникового запису від 24 квітня 1886 р., на той час вона перебувала в невіданні: «Цікаво, чи мою новелу приймуть до альманаху?»². Сумніви виявилися немарними – надісланий новий твір забракувала Н. Кобринська; у листі до І. Франка від 12 квітня 1886 р., запитавши, певно, про *Привид*: «Що буде з Кобилянської оповіданням?» – вона повідомила: «Она мені прислала друге, але дуже нужденне»³. Тим новим твором (другим із надісланих) не міг бути текст *Голубка і дуб*, адже він був написаний пізніше. 14 травня 1886 р. О. Кобилянська занотувала в щоденнику: «Недавно написала фантазію про себе й Іванка (*Голубка і дуб*) [...]. Я хочу цю новелу й тут також написати і дати заголовок *Йоганнес*»⁴. Згодом в автографі письменниці дала новелі «народницьку» назву *Людина з народу* (власне, в німецькому оригіналі *Ein Mann aus dem Volke*) й датувала твір 11 травня 1886 р.⁵

О. Кобилянська 2 червня 1886 р. записала в щоденнику: «Учора писала мені Зося, що мою новелу прийняли до друку, але її буде змінено, бо вона подібна до новели, яку написала Кобринська. Все-все стало в мені на дибки [...] я не бажаю, щоб мою новелу було прийнято зі співчуття. Сама Натальця просила мене написати для альманаху...»⁶. Йшлося про редакторську переробку оповідання О. Кобилянської *Вона вийшла заміж* (власне, *Sie hat geheiratet*, первісний варіант майбутньої повісті *Людина*), подібного до оповідання Н. Кобринської *Задля кусника хліба* («Зоря» 1884, № 20–22), – у листі до Олександри Куліш від 2 червня 1886 р. Н. Кобринська повідомляла про зміст майбутнього альманаху: «З оповідань: [...] одно Ольги Кобилянської з життя нашої інтелігенції на взір *Задля кусника хліба*»⁷. Кобилянська спершу емоційно не погоджувалася на переробку: «[...] славна Натальця з гордістю гуски змінила мою новелу? Мого обурення ніхто не може зрозуміти...»⁸. Проте після листовного запиту до О. Кобилянської від 24 березня 1887 р. («Ваша новелька [...] з редакції, може, трохи інакше вийде, як Ви її написали»⁹) Н. Кобринська в листі до І. Франка від 4 квітня 1887 р. сповістила, що «оповідання Кобилянської можна так друкувати», як воно є у нього (тобто зі змінами Н. Кобринської), бо має на це листовну згоду

¹ Там само, с. 144.

² Там само, с. 149.

³ Н. Кобринська, *Лист до Івана Франка від 12 квітня 1886 р.* (Відділ рукописів та текстології) ІЛ ім. Т. Г., Шевченка, ф. 3, од. зб. 1608, арк. 292.

⁴ О. Кобилянська, *Щоденники*, с. 152.

⁵ Див. коментар: Там само, с. 325.

⁶ О. Кобилянська, *Щоденники*, с. 153.

⁷ Н. Кобринська, *Лист до Олександри Куліш від 2 червня 1886 р.* (Відділ рукописів та текстології) ІЛ ім. Т. Г., Шевченка ІЛ, ф. 19, од. зб. 4.

⁸ О. Кобилянська, *Щоденники*, с. 154.

⁹ Н. Кобринська, *Лист до Ольги Кобилянської від 24 березня 1887 р.* (Відділ рукописів та текстології) ІЛ ім. Т. Г., Шевченка ІЛ, ф. 14, од. зб. 752, арк. 3.

авторки¹. Та все ж «Перший Вінок» вийшов друком у червні 1887 р. без твору О. Кобилянської. Видається, що останнє слово було за І. Франком.

Про історію з невдалим дебютом О. Кобилянської згадував Осип Маковей: «Написала вона 1886 року коротке оповідання п[ід] з[аголовом] *Вона вийшла заміж*. Н. Кобринська прийняла його до свого «Першого вінка», але Іван Франко, котрий порятував сей альманах, не видрукував його. Я маю тепер се оповідання в руках і бачу, що воно й не заслуговувало на друк, але авторка його у свій час поклала на нього великі надії – ну, і розчарувалася дуже гірко»². Аналогічної думки про Франкову причетність до невдачі О. Кобилянської в «Першому Вінку» дотримувалася й Олена Пчілка: «На превеликий жаль, сталося так, що твір дуже талановитої авторки (тоді ще маловідомої) Кобилянської zostався забракованим. Доля хотіла, щоб якраз це її оповідання забракував Франко. Таким чином, єдиний із письменників, що мав дорадчий голос, спричинився до такої шкоди для альманаху. До самої редакції альманаху я не була причетна, а тому, яке це саме було оповідання Кобилянської – я не знаю»³.

Згодом Олег Бабишкін зауважив, що некоментована згадка Франка у статті *Маніфест «Молодої музи»* про два твори Кобилянської поруч – її перше оповідання й пізніше *Людина* – викликає сумнів, чи справді надісланим твором Кобилянської до «Першого Вінка» і відхиленням рукою Франка твором був твір *Вона вийшла заміж*, як твердив О. Маковей, адже, «якби Франко знав першу редакцію “Людини” – оповідання “Вона вийшла заміж”, він використав би той факт, що Кобилянська доробляла твір саме за його, Франка, порадами, як важливий аргумент у боротьбі з декадентами, які звинувачували Франка в тому, що своєчасно не добачив таланту Кобилянської. Та Франко нічого не говорить про те, що він знав і критикував саме перший варіант *Людини*»⁴. Володимир Вознюк допускає, що «друге, але дуже нужденне» могло бути оповідання Кобилянської *Вона вийшла заміж* (перша чистова редакція рукопису німецькою мовою датована 1887 р.), у сюжетній лінії якого є «чимало спільного» з оповіданням Н. Кобринської *Задля кусника хліба*, а «завершення майже однакове», проте припускає, що під згаданим у статті *Маніфест «Молодої музи»* першим твором О. Кобилянської, відхиленням од друку, «І. Франко, найімовірніше, мав на увазі *Привид* або ж *Людину з народу*»⁵. Однак немає відомостей, що О. Кобилянська надіслала до альманаху новелу *Ein Mann aus dem Volke*. Щодо суперечностей між тим, що О. Кобилянська називала другий твір, який ще тільки мала написати, «невеличкою новелою», Н. Кобринська –

¹ Н. Кобринська, *Лист до Івана Франка від 4 квітня 1887 р.* (Відділ рукописів та текстології) ІЛ ім. Т. Г., Шевченка ІЛ, ф. 3, од. зб. 1615, с. 676.

² О. Маковей, *Ольга Кобилянська (літературно-критична студія)*, [в:] *Ольга Кобилянська в критиці та спогадах*, Київ : Держлітвидав України, 1963, с. 46.

³ Олена Пчілка, *Автобіографія*, [в:] Олена Пчілка, *Оповідання з автобіографією*, Харків: Рух, 1930, с. 34.

⁴ О. Бабишкін, *Ольга Кобилянська: Нарис про життя і творчість*, Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1963, с. 43.

⁵ В. Вознюк, *До питання про участь О. Кобилянської в альманасі «Перший вінок»*, Науковий вісник Чернівецького університету, Чернівці : Книги – XXI, 2004, вип. 216/217, с. 60–62.

«новелькою», тоді як насправді текст *Sie hat geheiratet* у чистовому варіанті обіймає 76 сторінок учнівського зошита¹, то варто мати на увазі неусталеність жанровизначальної термінології в тогочасному українському літературознавстві. Авторка називала другий надісланий твір «новелою», Н. Кобринська – то «оповіданням» (цитовані вище листи до І. Франка від 12 квітня 1886 р. та від 4 квітня 1887 р. і до О. Куліш від 2 червня 1886 р.), то «новелькою» (лист до Кобилянської від 24 березня 1887 р.), то «повістю» (лист до І. Франка від 24 березня 1887 р.)², а І. Франко – «оповіданням»³.

Узагалі, у В. Вознюка на підставі епістолярних матеріалів, зокрема архівних, склалося враження, що «вплив І. Франка на те, чи потрапить твір О. Кобилянської до альманаху «Перший вінок», був мінімальним»⁴. Однак з листів Н. Кобринської до І. Франка та Ольги Франко, а також зі свідчень О. Маковея, Олени Пчілки, Уляни Кравченко видно, що І. Франко був головним редактором «Першого Вінка», проте не хотів цього афішувати. Він таки причетний до неучасті О. Кобилянської в цьому виданні⁵.

Із наявних джерел відомо, що О. Кобилянська надіслала до редакції альманаху два твори – *Vision* і *Sie hat geheiratet*. Чи надіслала ще якийсь твір – відомостей немає. Обидва тексти були в І. Франка, як видно з листів Н. Кобринської до нього від 12 квітня 1886 р., 24 березня і 4 квітня 1887 р. Перший з них Н. Кобринська й С. Окуневська відхилили самі, але за погодженням із І. Франком, через антиурядове й антирелігійне спрямування. Уміщення другого твору в своїй переробці Н. Кобринська погодила з О. Кобилянською і повідомила про це І. Франка, проте після цього повість у «Першому Вінку» не з'явилася. Згодом сам Франко признався, що визнав «невартим друку» «оповідання» Кобилянської німецькою мовою, призначене для «Першого Вінка». Щоправда, згадав про це у статті, написаній через двадцять років після виходу альманаху, коли вже, напевно, не пам'ятав ані назви відхиленого твору, ні його змісту, а закарбував собі в пам'яті лише те, що ранні твори О. Кобилянська писала в сентиментальному марлітвіському стилі. Очевидно, твором О. Кобилянської, що його І. Франко вилучив з рукопису «Першого Вінка», був таки *Sie hat geheiratet* (*Вона вийшла заміж*).

Схоже, про Франкову роль в упорядкуванні «Першого Вінка» О. Кобилянська мало що знала, адже контактувала із С. Окуневською і Н. Кобринською. Тому невдала спроба надрукуватися в альманаху не зблизила її з І. Франком, але й не віддалила від нього.

¹ Там само, с. 60.

² Н. Кобринська, *Лист до Івана Франка* (Відділ рукописів та текстології) ІЛ ім. Т. Г., Шевченка ІЛ, ф. 3, од. зб. 1608, с. 677.

³ І. Франко, *Маніфест «Молодої музи»*, с. 413.

⁴ В. Вознюк, *До питання ...*, с. 61.

⁵ А. Швець, *«Я з Кобилянською добре жила, живу і буду жити...»* (Наталія Кобринська та Ольга Кобилянська: амплітуда життєтворчих взаємин), Науковий вісник Чернівецького університету, Чернівці : Книги – XXI, 2012, вип. 585/586, с. 185–186; А. Швець, *Жінка з хистом Аріадни ...*, с. 244–257.

Особисте знайомство (жовтень–листопад 1890 р.)

За припущенням В. Вознюка, О. Кобилянська використовувала подорожі до Болехова 1889-го і 1890 р. «для того, щоб побувати у Львові, очевидно, насамперед маючи на меті особисто познайомитися з Іваном Франком»¹. Мабуть, усе-таки не «насамперед», а принагідно, бо щоденникові записи такого її бажання не виявляють (узагалі в щоденниках О. Кобилянської, які містять нотатки від 1 листопада 1883 р. до 19 квітня 1891 р., є лише одна-єдина згадка про І. Франка – у цитованому вище записі від 25 вересня 1884 р.). Перший раз О. Кобилянська гостювала в Болехові у Н. Кобринської з першої декади липня – до половини вересня 1889 р.² Зокрема 31 липня 1889 р. вона занотувала у щоденнику: «Кобринська хоче мене [познайомити] з двома нашими найбільшими письменниками»³. У коментарі упорядника висловлено здогад: «Йдеться, очевидно, про І. Франка та М. Павлика»⁴. Проте вранішній щоденниковий запис О. Кобилянської від 1 серпня 1889 р. спростовує цю гіпотезу щодо І. Франка, натоді одруженого, й водночас спонукає припустити, що знайомство мало відбутися з матримоніальною метою: «Скрегочу зубами: додому, додому, додому! [...] А вони частують мене тут двома літераторами: один поганий, до того ж бідний, другий багатий і глухий. Оба вони інтелігентні. А я сміюсь і мовчу. Але в глибині душі не сміюся на добре. Так. Хай би вони тільки наближалися до мене [...]. Я звикла до гордих картин. Моє почуття смаку прямо-таки незрівнянне»⁵. Можливо, справді одним із тих письменників (далі про зустрічі з ними у щоденнику не згадано) мав бути М. Павлик, «поганий, та ще й бідний» (під поганим мався на увазі, правдоподібно, непривабливий на вигляд), бо більш ніж через пів року, 26 лютого 1890 р., О. Кобилянська занотувала: «Фотографію Павлика (Михайла – українського літератора) надіслала мені Кобринська. Не можу рішитися стати його дружиною»⁶.

16 вересня 1889 р. Кобилянська записала в щоденнику, що «вперше була у Львові»⁷. Якби й хотіла тоді зустрітися з І. Франком, то не мала змоги: 16 серпня він був утретє заарештований і перебував у слідчій в'язниці, відомій під назвою «Бригідки», до 20 жовтня 1889 р. (поліційні протоколи від 16 серпня і 29 жовтня 1889 р.⁸).

Час і місце свого **очного знайомства з І. Франком – жовтень–листопад 1890 р.** у Львові – і те виняткове враження, яке письменник справив на неї, О. Кобилянська зафіксувала щоденниковим записом, зробленим у листопаді

¹ В. Вознюк, *Про Ольгу Кобилянську: Нові матеріали. Роздуми. Знахідки*, Київ : Дніпро, 1983, с. 72–73.

² Див. щоденникові записи від 20 липня до 16 вересня 1889: О. Кобилянська, *Щоденники*, с. 234–238.

³ Там само, с. 236.

⁴ Там само. Це повторення примітки сорокарічної давності: «Мова йде, очевидно, про І. Франка та М. Павлика» (О. Кобилянська, *Слова зворушеного серця*, с. 326).

⁵ О. Кобилянська, *Щоденники*, с. 236.

⁶ Там само, с. 241.

⁷ Там само, с. 238.

⁸ *Іван Франко: Документи і матеріали. 1856–1965*, Київ : Наукова думка, 1966, с. 126, 134.

1890 р. вже в Димці (тепер с. Димка належить до Глибоцької ТГ Чернівецького району Чернівецької обл.): «Місяць була у Болехові. Зося [Софія Окуневська. – О. Б.] одружилася. Була в неї на весіллі. Потім тиждень у Львові, познайомилася з Павликом – з ним я б ніколи не одружилася, ніколи. Познайомилася також з Франком і з так званими радикалами. Нічого не справило на мене таке враження, як Франко. Зі всієї моєї подорожі залишився в пам'яті Ібсен, якого я із захопленням читала...»¹. Ця нотатка досить промовиста: І. Франко як особистість справив неабияке враження на О. Кобилянську, проте в пам'яті закарбувався письменник-модерніст Генрік Ібсен, творами якого вона захопилася. Тоді між І. Франком і О. Кобилянською, яка ще не була впевнена у своїх літературних силах, предметної розмови й налагодження творчих стосунків, очевидно, не відбулося, оскільки навіть після особистого знайомства О. Кобилянська воліла спілкуватися з ним через посередників.

Неоднозначне ставлення Кобилянської до Франка від 1891 р. до середини осені 1898 р.

Свій перший твір українською мовою - «новелу *Льорелай* (первісний варіант повісті *Царівна*). О. Кобилянська надіслала до редактора двотижневика «Народ» М. Павлика 29 лютого 1891 р й у супровідному німецькомовному листі прохала опублікувати її в цьому журналі². 12 березня 1891 р. письменниця занотувала в щоденнику: «Павлик написав мені чудового листа про мою працю. Але чи буде вона друкуватися – не знаю, Франко повинен вирішувати це...»³. 28 березня / 9 квітня 1891 р. М. Павлик писав до О. Кобилянської про *Льорелай*: «[...] Франко ще не прочитав Вашої повісті, а тим часом я дозволив собі дати її прочитати О. Пчілці та Лесі Українці, і вони так собі вподобали Вашу повість, що конче намагаються, щоб я віддав її до «другого жіночого Вінка», котрий думають небавом видати»⁴. 12 квітня 1891 р. у листі-відповіді М. Павликові (також німецькою мовою) О. Кобилянська погоджувалася з його пропозицією передати той самий «твір для альманаху» і на те, щоби М. Павлик переслав його упорядниці – Олені Пчілці. При цьому цікавилася: «Я була б рада почути Вашу і Франкову думку про те, в якій галузі літератури я могла б бути корисною. Чи Франко не жахається моєї мови?»⁵.

У листі до М. Павлика від 4/16 березня 1891 р. з Відня Леся Українка зазначила, що їй «дуже сподобалась *Лор[елая]*», і в авторці «повісті» вона побачила «правдивий літературний талант», «писательку нової школи,

¹ О. Кобилянська, *Щоденники*, с. 244.

² О. Кобилянська, *Твори*, Київ : Держлітвидав України, 1963, т. 5, с. 249–251. Автограф листа зберігається у Франковому фонді в ІЛ: ф. 3, од. зб. 1607, с. 669–672, 537–538; листа датовано: «29/2 891. Глібока», притому цифру 6 у зазначенні дня виправлено на 9, а назву села подано українською мовою – див. с. 669; у друку це датування адресантки чомусь випущено й натомість подано датування упорядника: «26 лютого 1891 р.».

³ О. Кобилянська, *Щоденники*, с. 247.

⁴ Ф. Погребенник, *Зв'язки Лесі Українки з Буковиною*, [у:] *Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження*, Київ : Вид-во АН УРСР, 1961, вип. 3, с. 296.

⁵ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 253-254.

неоромантичної», хоча «писана ся повість якось немов двома стилями разом: дуже романтичним і чисто натуралістичним»¹. Водночас Леся Українка зауважила: «[...] мені здається, що *Лор[елея]* для «Народа» не придатна: дуже довга та й по ідеях *для вас* мало поступова, [...] ми хочемо її собі загорнути для «Другого вінка», – він же таки буде видаватися, і то не в довгому часі, як тільки збереться матеріял. Отже, ся повість, гадаю, відповідніше для «Другого вінка», ніж для «Народа»². Пересилаючи цього листа Лесі Українки О. Кобилянській, М. Павлик у листі до неї від 1/13 квітня 1891 р. ідеологічно настановляв її: «А все-таки матеріалістичний світогляд людини найправдивіший, він здоровий, мов холодний, здоровий вітер серед спекоти в долині, що вимітає всяку нечисть з межі людей. Дух могучий, проймаючий наскрізь, він вже повів і в штуці, і в новіших реальних творах. Він віє з Вашої *Лорелай*, хоть в ній поетичний світ, – це одно другому не вадить»³. Підтримуючи намір О. Кобилянської писати українською мовою, М. Павлик, однак, не міг сприяти її модерністським зачинам, адже саме з його подання на установчому з'їзді РУРП, що відбувся у Львові 4–6 жовтня 1890 р., третій пункт максимальної програми партії був ухвалений у такій редакції: «В с п р а в а х к у л ь т у р н и х стоїмо на ґрунті позитивної науки, за раціоналізмом в справах віри і реалізмом в штуці [...]»⁴. М. Павлик навіть намагався залучити О. Кобилянську до партійної діяльності радикалів, але письменниця відмовилася брати участь у II з'їзді РУРП 3–5 жовтня 1891 р. у Львові (лист до М. Павлика від 11 жовтня 1891 р.⁵). «Другий Вінок» не був підготований до друку.

У рецензії на першу книжку серії «Жіноча Бібліотека», яку почала видавати Н. Кобринська, – «збірник праць ріжних авторів» «Наша Доля» (Стрий, 1893) – І. Франко констатував, що в ньому надрукована стаття *Звістки з заграниці і з краю «Ольги Кобилянської і Н. К.»*⁶. Точна назва: *Звістки з заграниці і краю*. Це інформаційні матеріали, що містять огляд жіночого руху в світі (права, товариства й освіта жінок, їхня участь у політичному та громадському житті, державних установах). Спочатку подано дотичні до різних країн повідомлення О. Кобилянської («Америка. Япон. Англія і Ірляндія. Швеція, Норвегія і Данія. Франція. Іспанія. Німеччина. Росія»), за підписом «Списала Ольга Кобилянська» (с. 79–87), відтак – Н. Кобринської (с. 87–93; підп. крипт. Н. К.).

Як українська письменниця О. Кобилянська стала відомою в 1894–1896 роках завдяки публікаціям у народовських часописах – львівському журналі «Зоря» (повість *Людина* 1894, № 19–23; нариси *Impromptu phantasie й Мати Божя*: 1895, відповідно № 3 і № 23), чернівецькій газеті «Буковина» (нариси *Час, Жебрачка і Мужик*: 1895, відповідно № 33, 18.V; № 39, 28.V і № 84, 15.VIII; повість *Царівна*: 1896, № 100–169, 20.V–14.VIII; нарис *Битва*: 1896,

¹ Леся Українка, *Листи: 1876–1897*, Київ : Комора, 2016, с. 123.

² Там само, с. 124.

³ Е. Панчук, *Леся Українка і Ольга Кобилянська*, «Вільна Буковина» 1941, № 2, с. 114.

⁴ *Програма Руско-української радикальної партії*, «Народ» 1890, № 20, с. 301; В. Будзиновський, *Смішне в поважнім*, «Нові Шляхи» 1930, т. 9, с. 65, 66.

⁵ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 254–257.

⁶ І. Франко, *Жіноча бібліотека, видає Наталія Кобринська*, [у:] І. Франко, *Зібрання творів*, 1981, т. 29, с. 202.

№ 77–80, 19.IV–23.IV) та ілюстрованому додатку до «Буковини» – журналі «Неділя» (новела *Банк рустикальний*: 1895, № 13, 7.VI; гумореска *Він і Вона*: 1895, № 21, 25.VIII; № 22, 8.IX). У «Зорі» твори О. Кобилянської надрукували відповідальний редактор О. Маковей (був ним з 1894 р. до № 6 за 1895 р.) та упорядник і редактор літературно-наукової частини Василь Лукич (В. Л. Левицький; 1891 № 6 – 1896), а в «Буковині» – теж О. Маковей, який редагував її від квітня 1895 р. (№ 13) до листопада 1897 р. (№ 258). О. Маковей ще й видав *Царівну* окремою книжкою в Чернівцях 1896 р., накладом «Буковини» та з власною передмовою. Допомогавав також Олександр Колесса, котрий, як зізналася О. Кобилянська в листі до О. Маковея від 13 січня 1899 р., «корегував» мову *Людини*¹.

У листі до О. Маковея від 7 грудня 1898 р. письменниця вирізняла його серед тих, до кого вона як літературна дебютантка зверталася по допомогу: «Добре, що пишете про мене. Відмовляють Вам декотрі смак літер[атурний]. Если б Ви його не мали, чому звертали все увагу на мої письма [твори. – *С. Н.*]? А люди кажуть, що в мене талант. Франко мав скорше мої письма як Ви, а славний Остап Терлецький, до котрого молилась ціла родина Озаркевичів і Окуневських, читав мою н а й п е р ш у новелку (по-німецьки писану [...]); Кобринська legte sie ihm zu Füßen. Er geruhte es durchzulesen [поклала її до його ніг. Він зволив прочитати її (нім.). – *С. Н.*] і сказав: „Panienci nie mają zajęcia i piszą za parawanem romansiki” [«Панни не мають що робити й пишуть за ширмою романсики» (польс.). – *С. Н.*]. Морачевська сказала мені се – мене мало що обходило тогди, хто Терлецький (я доперва тепер у Львові його пізнала – поганий, як чорт!), але я плакала тогди на таке. Щоправда, Кобринська одна додавала охоти, Колесса другий, а відтак прийшли Ви, та й зробили найбільше. [...] Ви пишете, що «пришпилите» мене ще в «Віс[ник]», дасте літератський паспорт, і щоб я «ішла в мир»². Цією «найпершою новелкою», яку Кобилянська дала С. Окуневській, а та через Е. Озаркевича – Н. Кобринській для передачі О. Терлецькому, була, за згодом В. Вознюка, *Гортенза*³ (*Hortense, oder Ein Bild aus einem Mädchenleben*, 1880 (*Гортенза, або Нарис із життя однієї дівчини*)).

А спроби Кобилянської надрукувати свої твори за сприяння І. Франка попервах не мали успіху. *Льорелай* його не зацікавила (може, він і не ознайомився із цією повістю). У листі до О. Маковея від 14 серпня 1895 р. О. Кобилянська прохала: «Будьте ласкаві написати до Франка по *Св. Івана* [*У св. Івана. – О. Б.*], [...] я би написала до нього сама, але се би так вийшло, що я розгнівалася на нього, що він не друкує його, та й відбираю його, тим часом я не маю його у себе вдома переписаного і боюсь, щоб не закинувсь де у Фр[анка]...»⁴. Щодо цього вона висловила й у листі до О. Колесси від 15 вересня 1895 р.: «Що *Св. Івана* п. Франко не прийняв – не здивувало мене; повинна-м була собі то сама сказати і не давати його йому зовсім. Не маю його ще дома, але просила-м Маковея постаратись про нього. І – най відтак робить

¹ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 390.

² Там само, с. 375-376.

³ В. Вознюк, «*Маю повну поезію ідею...*», «Жовтень» 1978, № 11, с. 131–132.

⁴ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 280.

собі з ним, що хоче»¹. Автограф новели *У св. Івана* зберігається в особовому фонді Івана Франка в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка [далі – ІЛ]². А вперше цю новелу надруковано в журналі «Зоря» (1896, № 12), напевно, за сприяння О. Маковея.

Зблизившись із О. Маковеєм, який друкував її твори, О. Кобилянська в листі до нього від 10–13 січня 1898 р., відгукуючись на першу книжку «Літературно-наукового Вістника» [далі – «ЛНВ»], надавала перевагу першій редакції його статті *З життя і письменства* над рецензією Михайла Грушевського на Франкову повість *Для домашнього огнища* (Львів, 1897) і над Франковою статтею *З чужих літератур* (*Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах. Літературні моди. Корифеї, формули і школи. Чергованє натуралізму, символізму і декадентизму в Франції. Патологія і дегенерація. Посмертні вірші Верлена і пам'ятник Гю де Мопассана. Ювілей Детлефа фон Лілієнкрона. Доля Арно Гольца. Декадентизм у поляків. Чеська «модерна» і Я. С. Махар*): «Ваша проповідь до руської читаючої публіки писана найлегше і цілком по-модному, прим[іром], пригадує критичні балакання Германа Бара, Арно Гольца або інших, між тим, коли крит[ика] Грушевс[ького] трохи тяжко читається, або розвідка Франка про чужі літератури. В тій розвідці сумує Франко над долею Гольца»³.

1898 року у щойно заснованому «Літературно-науковому Вістнику» опубліковано чотири твори О. Кобилянської: новелу *Valse mélancolique* (т. 1, кн. 1), яка надовго стала візитною карткою авторки, «поезії в прозі» *Рожі й Акорди* (т. 2, кн. 6) і нарис *На полях* (т. 4, кн. 11). Щоправда, на друк новели *Valse mélancolique* О. Кобилянська в листі до О. Маковея від 10–13 січня 1898 р. нарікала: «В *Valse mélancolique* стільки друкарських похибок, що я мало не плакала, а артистку, котра прецінь не була славною русинкою, перехрестили на Ганусю. Се Ви не зробили, я знаю, бо, по-перше, були би-сте мені те сказали, а, по-друге, Ви ще тут [у Чернівцях. – *Є. Н.*] були, як *Valse* вже друкувався! Ім'я Гануся відповідне до файної покоївки, до наївної молоденької попадяночки – але не до артистки модного стилю! Взагалі воно противне вже своїм звуком до цілого настрою праці; я знаю, се, певно, Грушевський при читанні праці устроїв мені таку несподіванку [...]. Слово «мужик» [...], котре я з великою сатисфакцією писала, просто опущено! Ор[us] – опущений!»⁴. До редакційного комітету першого тому «ЛНВ» входили Олександр Борковський, М. Грушевський, О. Маковей та І. Франко. За редакцію відповідав, як зазначено на титульній сторінці, М. Грушевський, але ця відповідальність стосувалася загалом змісту журналу і правових питань, а безпосереднє літературне редагування й коректу художніх творів здійснювали О. Борковський та І. Франко.

У контексті обговорення недавно надрукованої новели *Valse mélancolique* О. Кобилянська в листі до О. Маковея від 17 лютого 1898 р. не без гіркоти й образи зізналася: «Щодо Франка, то він для мене не авторитет, для мене

¹ О. Кобилянська, *Слова зворушеного серця : Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади*, Київ : Дніпро, 1982, с. 224–225.

² ІЛ, ф. 3, од. зб. 3113, арк. 65–68.

³ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 312.

⁴ Там само, с. 311.

авторитети німці, в котрих не виробляв для мене ніхто реклами, котрі мають цілі багатства матеріалу і мають в чім вибирати, а проте приймають мої письма [...]. Наші русини шукають зараз у себе таких типів – і дивуються [...], що межі ними нема якої-небудь «царівної» Анюти, Софії – і т. д. [...] моя заслуга се та, що мої героїні витиснули вже або бодай звернуть на себе увагу русинів, що побіч дотеперішніх Марусь, Ганусь і Катрусь можуть стати і жінки європейського характеру, не спеціально галицько-руського. Правду сказавши, голоси такі не мають на мене жадного впливу, і я буду далі писати, як наказує мені голос моєї вдачі»¹. Це висловлювання слугувало Соломії Павличко однією з ілюстрацій для твердження, що ані Леся Українка, ані О. Кобилянська не сприймали І. Франка «як одноступця в питаннях естетики. За офіційними стосунками із звертаннями «дорогий метре» [в Лесиних листах. – *С. Н.*] крилася певна дистанція й певний критицизм»².

У рецензії на книжку першу «ЛНВ» Лев Турбацький відзначив, що між прозовими творами в ній «царює» «фрагмент» *Valse mélancolique* О. Кобилянської, твори якої «мають в собі щось дійсно європейського [...]: майстерське перепроваджене сюжету під взглядом психологічним, глибока психологія жінки – се прикмети її писань, котрими она стоїть чи і не висше від Франка, котрого твори белетристичні – говоримо о повістях – часто недомагають під тим взглядом, як то також доказує в тій книжці «Вістника» проф. Грушевський в критиці послідної повісти Франка *Задля домашнього огнища* [йдеться про рецензію М. Грушевського на окреме видання повісті *Для домашнього огнища*, Львів, 1897. – *С. Н.*]»³.

Незважаючи на це, інші епістолярні висловлювання О. Кобилянської та її реальні дії свідчать: **І. Франко таки був для неї певним чином авторитетом.** У листі до О. Маковея від 5 лютого 1898 р. О. Кобилянська солідаризувалася з критикою віршованої драми *Затоплений дзвін* Гауптмана у Франковій статті *Із чужих літератур (Гергарт Гауптман, его житє і твори. Смерть Альфонса Доде. Перші розділи «Парижа» Е. Золя. Голос Золя в справі Драйфуса. Судерманів «Йоганнес»)* («ЛНВ» 1898, т. 1, кн. 2), підтримала її своїми зауваженнями: «Символіки аж нездорово – так много, і чоловік надармо шукає одної сильнішої провідної ідеї і чогось, що в'язало би все в купу. Згоджуюся цілком з критикою Франка в Вашім «Віснику»⁴. Щодо переїзду О. Маковея з Чернівців, де він редагував «Буковину», до Львова, для роботи в редакції «ЛНВ», О. Кобилянська визнала в листі до нього від 21 лютого 1898 р.: «Там масте [...] Щуратів, Франків – і проч[их] дипломованих і недипломованих мудростей, але тут віє інший дух»⁵.

Із розповіді Марії Матковської, діячки жіночого руху в Чернівцях, О. Кобилянська дізналася про неприхильне ставлення до неї та її творів Ольги

¹ Там само, с. 321–322.

² С. Павличко, *Дискурс модернізму в українській літературі*, 2-ге вид., перероб. і допов., Київ : Либідь, 1999, с. 65.

³ [Л. Турбацький], *Літературно-науковий Вістник. Книжка І. За січень 1898*, «Буковина» 1897, № 284, 23.XII/4.I.1898, с. 3.

⁴ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 320.

⁵ Там само, с. 324.

Франко й переповіла ці відомості О. Маковееві у листі від 23 вересня 1898 р.: «Матковська їздила сього року до Буркуту [тепер село Верховинського району Івано-Франківської обл. – С. Н.] [...] і пізналася з Франковою. Ся послідня зробила на ню кепське вражіння – каже, що дуже зарозуміла і нарікала, що не має з ким у Львові приставати. Розпитувала дуже про мене і сказала, між іншим, що *Valse mél[ancolique]* [...] мусить бути комбінація кількох романів, що я мушу читати дуже много романів і комбіную собі відтак з них повісті! – а з *Царівни*, казала, сміються всі пани!»¹. Письменниця заперечувала, наче її саму «таке балакання що болить, – воно занейнтелігентне, щоб мене вразило – іменно така думка, що вичитую повісті. [...] я пишу, [...] що мене найбільше займає і переймає, і що найліпше розумію»; а все-таки, ображена випадом Франкової дружини, порушувала питання про життєву та літературну основу Франкових творів і відхрещувалася від того, щоб мати їх за взірець: «Цікава я, чи всі особи з творів Франка бігають по львівських улицах?.. А впрочім, може, і бігають. Але вже його белетристичні твори я ніяк за примір собі не возьму». Із гіркотою переповіла О. Кобилянська й такий наклеп Ольги Федорівни: «Відтак, казала ще (якось дуже злобно о мені спомина[ла], говорила Матковс[ька], котра тим, розуміється, була діткнена, бо мене дуже любить), що маю тут когось, хто перетолковує мені все на руське, бо я лиш по-німецьки пишу, що се знають люди, і такі інші дурниці»². Попри цю «дурницю» (трактування О. Кобилянської як винятково німецькомовної письменниці) усе-таки й досі залишається нез'ясованим питання, скільки в її ранніх україномовних творах є її власного, а скільки – від перекладачів та редакторів. Та й пізніше її україномовні твори піддавалися редагуванню. Це окрема текстологічна проблема для майбутніх дослідників.

Участь О. Кобилянської у відзначенні творчого ювілею І. Франка (30 жовтня 1898 р.)

та в письменницькому з'їзді (31 жовтня – 3 листопада 1898 р.)

Перспективним для стосунків О. Кобилянської й І. Франка заповідався кінець 1898 р. Тоді **О. Кобилянська вдруге бачилася з поетом у Львові (30 жовтня – 3 листопада 1898 р.)** У неділю 30 жовтня громадськість відзначила **25-річчя літературної діяльності І. Франка**, а наступними днями відбувся **з'їзд українських письменників Галичини та Буковини**, приурочений до 100-річчя першого видання перших трьох частин *Енеїди* Івана Котляревського. Свою участь у цих подіях О. Кобилянська зі свіжої пам'яті докладно описала в листі до В. Стефаніка від 12 листопада 1898 р., двічі відзначивши І. Франка як красномовця: «Я поїхала в неділю поспішним потягом і була на ювілею Франка. Сей мені найліпше подобався. Промови були гарні, живі, а він сам найкраще говорив. По «парадах» наступив комерс [гостина. – О. Б.], і если б всі були так задоволені, як я, – було би добре. На другу днину зрання ходили літерати до «Бесіди» [товариства «Руська Бесіда». – О. Б.] на нараду, щоб зав'язати «Видавничу спілку» [Українсько-руську Видавничу Спілку (далі – УРВС). –

¹ Там само, с. 361–362.

² Там само, с. 362.

О. Б.]. Радили, радили, але щоби Вам докладно сказати, що остаточно з тої ради вийшло, то бігме, що не скажу Вам, бо мене те ані раз не чіпалося. Щось вийшло таке, що мають люди – хто хоче, вкладати якісь капітали, друкувати відтак твори літерацькі, знаходити знов своє і т. п. Гнатюк написав би Вам о тім ясно, але я не знаю. Ввечір було представлення *Наталки* з прологом Франка, скорочене поліцією, відтак співи, котрі мене не дуже одушевляли. В вівторок перед полуднем – «Академія». Говорив науково Грушевський. Живо і пориваюче – Стоцький [С. Смаль-Стоцький. – О. Б.], а по-школярськи – Колесса [О. Колесса. – О. Б.]. Відтак говорили ще інші. Страшно нудно – Романчук [Ю. Романчук. – О. Б.]. Дуже красно – Кобринська, відтак якийсь академік [студент медичного факультету Львівського університету Гриць Гарматій (*1872–†1930). – Є. Н.¹]... безконечно... безконечно!

Ввечір була «святочна вечеря». Шкода, що Вас не було, пане Стефанік! Франко і Грушевський говорили справді красно, відтак говорено ще много, чого не мож було все зятати. Люди одушевлялися часто і без причини zuletzt löste sich alles im allgemeinen Wohlgefallen auf [урешті, були всі задоволені (нім.). – О. Б.]. На другий вечір були-сьмо на бесіді якоїсь там наукової секції [Філологічної секції НТШ. – О. Б.], де професор Верхратський розводився і прив над якимись словами; на другу днину ввечір – знов на кнайпі, а в п'ятницю мала я вже всього доста і поїхала на пару день до Кобринської, де мені час дуже гармонійно зійшов, а в середу вернула я додому. Тепер здається мені, що то все був сон»².

Ольга Кобилянська не лише слухала публічні виступи І. Франка, а й розмовляла з ним особисто, про що писала до В. Стефаніка 12 листопада 1898 р.: «У Львові говорила я з деякими людьми про Вас, і всі признають Вам красний талант [...]. Франко знаходить споріднення між Вашими і Мартовича письмами; я се також знаходжу, лише що крізь Ваші письма пробивається більше правдивого поетичного чуття, більше артизму, майже лірики, що знов в нього слабше вдаряє»³. Статус відомої письменниці й атмосфера свята сприяли тому, що під час другої зустрічі з І. Франком О. Кобилянська почувалася впевненіше, ніж у 1890 р.; провокувала його на жарти, дарма що потім серйозно розповідала в листі до В. Стефаніка від 23 лютого 1899 р.: «Коли я Франкові казала що: о, тут [у Львові. – О. Б.] нема у Вас жадних дерев і води – він сміявся і сказав: нащо Вам того?»⁴. І на схилі віку, у 1940 р., О. Кобилянська з гумористичними подробицями згадувала приготування до знаменитої спільної світлини, на якій позують учасники урочистого зібрання⁵. На цій груповій фотографії, зробленій у Львові 31 жовтня 1898 р., є О. Кобилянська, ще двоє жінок – Н. Кобринська й

¹ Докладніше див.: Є. Нахлік, *Іван Котляревський у рецепції Івана Франка*, Львів 2019, с. 134.

² О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 369–370. Докладніше про перебіг з'їзду українських письменників Галичини та Буковини, приурочений до 100-річчя першого видання трьох частин *Енеїди* І. Котляревського, див.: Є. Нахлік, *Іван Котляревський ...*, с. 126–136.

³ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 370.

⁴ Там само, с. 395.

⁵ Д. Косарик, *Спогади Ольги Кобилянської*, «Радянська Буковина» 1940, 18.IX.

Євгенія Ярошинська, а також І. Франко, М. Грушевський, О. Маковей, М. Павлик та інші учасники з'їзду українських письменників Галичини й Буковини¹.

Приписані О. Кобилянській спогади про Франка Мрії письменника збулися («Советская Украина» 1940, 12.IX) і *Пророцтво* («Советская Украина» 1941, 25.IV), датовані радянським часом – вереснем 1940 р. і квітнем 1941 р. відповідно², за переконливим припущенням Ярослави Мельничук, «були написані людиною з близького оточення письменниці, проте не самою О. Кобилянською»³. Якщо вірити обом спогадам, вважаючи їх принаймні частково занотованими зі слів О. Кобилянської, то після урочистого відзначення 25-ліття літературної діяльності І. Франка у Львові буковинська письменниця на запрошення ювіляра побувала у нього вдома. Проте в написаних одразу після повернення зі Львова листах до О. Маковея від 11 листопада 1898 р. та до В. Стефаніка від 12 листопада 1898 р. О. Кобилянська не згадувала про свої відвідини помешкання Франків, хоча Стефанікові подала програму ювілею по днях і вечорах⁴. У листі до О. Маковея свідчила: «Франко обіцяв мені якісь книжки дати до читання, і я мала перед від'їздом піти ще до них [Франків. – О. Б.] додому. Рано ми трохи заспали, а хоть я і зібралася, то казали, що ми спізнаємося до потягу, і я лишила ту візиту»⁵.

Тоді ж О. Кобилянська познайомилася з Франковою дружиною Ольгою, якій, незважаючи на завдані нею понад місяць тому прикрощі, засимпатизувала й навіть передавала поздоровлення у листі до О. Маковея від 11 листопада 1898 р.: «Поздоровте Франкову від мене. Се дивне, як вона мою симпатію здобула». Водночас дала їй коротку, але психологічно влучну характеристику: «Маленька така, а бистра – чистий чортик»⁶. Між ними наприкінці того-таки року навіть зав'язалося листовне спілкування, яке, однак, тривало недовго – у Франковому фонді (ф. 3) збереглося чотири листи О. Кобилянської до Ольги Франко з 1899–1900 рр.

Ольга Кобилянська чекала І. Франка у Чернівцях 3 грудня 1898 р. на святкуванні 100-річчя від часу опублікування *Енеїди* І. Котляревського. Запрошуючи В. Стефаніка «на наш ювілей» (у листі від 23 листопада 1898 р.), додала: «Може, і Франко приїде, але се не знати ще напевно»⁷. А в листі до О. Маковея від 7 грудня 1898 р., уже після «ювілею», який відбувся «знаменито», нарікала: «Прикре вражіння зробило те, що зі Львова не був ніхто. Франкова писала мені щось два дні перед ювілеєм, що він доконче приїде. Я [...] приладила для нього один покій та брат виїжджав на двірець – keine Spur [нема і сліду (нім.). – Є. Н.]»⁸. Попри те прохала: «Скажіть там Фр[анкові], що за його

¹ Див. публікацію світлини із зазначенням осіб: Є. Нахлік, *Іван Котляревський ...*, с. 12, 129, 179.

² О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 193, 204–205.

³ Я. Мельничук, *На вечірньому прюзі: Ольга Кобилянська в останній період творчості (від 1914 р.)*, Чернівці: Букрек, 2006, с. 74.

⁴ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 369–370.

⁵ Там само, с. 368.

⁶ Там само, с. 369.

⁷ Там само, с. 373.

⁸ Там само, с. 376–377.

здоров'я сказано гарний тост і пили «многая»¹. У листі до О. Франко від 11 січня 1899 р. також шкодувала: «Дуже жалували-сьмо, що пан доктор не приїхав на той час до Чернівців. Мій брат їздив два рази на дворець, бо я хтіла його зараз до нас забрати, але його не було – пана доктора не було. Був би нам всім невимовну вітху справив, коли б був приїхав»².

Творчі взаємини в 1899–1901 рр.

Іван Франко – публікатор творів Ольги Кобилянської у «Літературно-науковому Віснику» (1899–1907)

А майже через півроку О. Кобилянська, прочитавши Франкову *Поему про білу сорочку* («ЛНВ» 1899, т. 6, кн. 5; збірка *Поєми*, Львів: Накладом УРВС, 1899) «в короткім часі по прочитанні таких Przybyszewskich і Huisman'ів» (узагальнено мала на увазі польського письменника-модерніста Станіслава Пшибишевського, *1868 – †1927, і французького письменника-натураліста Жоріса Шарля Гюїсманса, *1848 – †1907), у листі до О. Франко від 22 червня 1899 р. захоплено писала: «[...] се страшне файна поезія. [...] я би за неї хтіла пану доктору руку щиро стиснути. [...] мені стало, начеб я опинилась між білими квітами. Стільки преніжної чистоти! Стільки ідеальної краси!». Ба, навіть визнавала: «[...] не можу я всяких тих декадентів читати. Може, я «старосвітська» і некультурна, може, не розуміюсь на хоробливій штуці їх, [...] але моя душа не приймає їх». У цьому ж листі прохала вислати «Вашу і пана доктора фотографії, а если у Вас є і фотографії діточок Ваших – і їх»³. У відпису О. Франко зазначила: «Щодо поеми Франка *Біла сорочка* Ваше замиловання до неї дуже втішило Франка, бо воно прийшло якраз після ось якої події. Тільки що вийшли его поеми, зараз русини світлі чи світські піднесли крик против неморальности і грозили, що цофнуть вкладки в Спілку [УРВС. – Є. Н.], если подібні річі будуть друкуватись. Франко тим був дуже прибитий...»⁴.

Однак і в 1898–1899 рр. стосунки між О. Кобилянською та І. Франком не переросли з ділових у тепліші. Листування між ними не зав'язалося. Незважаючи на свідчення О. Кобилянської, **жодного Франкового листа до неї не виявлено**. Вона до **І. Франка писала тільки двічі** – 7 грудня 1899 р. й у липні 1902 р. – у видавничих справах, коротко й чітко⁵.

Причину стриманості стосунків між ними треба шукати в **історії друку нарису Кобилянської *Поєми*** («ЛНВ» 1899, т. 5, кн. 1), яка тривала весь 1898 р. й у якій визначальну роль відіграв І. Франко. У листі до чеського етнографа Франтішека Ржегоржа від 17 січня 1898 р. авторка визначила твір, написаний «вліті [...] р. 1897», як «фантазію в формі діалога» і сподівалася, що він «вийде небавом або в «Літературно-науковому віснику», або в «Альманасі» для д[окто]ра Івана Франка, котрий маєтьса лагодити для нього чи вже лагодитьса»⁶.

¹ Там само, с. 377.

² Там само, с. 382.

³ Там само, с. 415, 416.

⁴ Цит. за: Н. Томашук, *І. Франко та О. Кобилянська (До питання про вивчення літературних зв'язків)*, Іван Франко. Статті і матеріали, Львів 1960, збірник 7, с. 275.

⁵ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 435–436, 510.

⁶ Там само, с. 315.

Проте через місяць одне з названих видань (майбутній збірник «Привіт д-ру Івану Франку в 25-літній ювілей літературної його діяльності складають українсько-руські письменники», Львів: Накладом. громади, 1898) О. Кобилянська, невпевнена у Франковому ставленні до неї, несміливо відкинула: «Я ж не мушу щось в альманах для Франка дати, – вмовляла вона себе в листі до О. Маковей від 21 лютого 1898 р., – а Франкові, може, і не буде на тім [...] залежати [...] мати щось мого?»¹. Думається, їй таки залежало на тому, аби в альманаху на честь 25-річчя літературної діяльності І. Франка з'явився також її твір, причому за назвою і змістом найвідповідніший до урочистого моменту в житті письменника – *Поети*, а за формою – до її самовияву як потенційної музикантки.

Проте більші надії, ніж на «Альманах», Кобилянська небезпідставно поклала на «ЛНВ», одним із редакторів якого, а отже, співробітником І. Франка наприкінці 1897 р. став її найближчий на той час приятель О. Маковей. Фантазію *Поети* О. Кобилянська написала німецькою, і для друку в українськомовному виданні її треба було перекласти. Письменниця надіслала оригінал для перекладу О. Маковейові ще 1 серпня 1897 р. й у супровідному листі зазначила: «Посилаю Вам свою наймолодшу «примху» [...] Написала я її [...] по прочитанню Ваших артикулів чи статей про з'їзд літератів [...] Прошу Вас дуже – прочитайте роботу дуже уважно; се тому, що я в а ж и л а словами, пишучи її; а, по-друге, вона в формі діалога [...] А тепер приходиться найважніше. [...] Если праця подобається Вам – але лише в тім випадку, – то, прошу Вас дуже-дуже ладно, переведіть її на руське і видрукуйте. [...] Если би Ви то могли (хтіли!) так само і в тім роді перевести, як воно писано, – було би «пенкно»! Я брала кожне речення на слух, щоби виходило музикально, і воно повинно би і в руськім ладно бути, але я того не втну»². Кобилянська довірила перекладати *Поетів* саме О. Маковейові, бо написала їх під впливом прочитання його статей, та й, мабуть, уважала його за найчутливішого читача своїх творів, який зуміє передати українською мовою особливості оригіналу. Проте Маковей з перекладом *Поетів* зволікав. З листа Кобилянської до нього від 21 лютого 1898 р. стає зрозуміло, що за більш, ніж пів року він нарисю не переклав: «Прошу Вас дуже, як будете мали *Поетів* переведених, прислати мені н і м е ц ь к и й м а н у с к р и п т, бо я не маю дублікату»³.

Ще десять місяців доля *Поетів* залишалася для авторки невизначеною. У листі до О. Маковейові від 7 грудня 1898 р. О. Кобилянська пропонувала: «Если Франко не схоче *Поетів* друкувати, чого я надіюсь, то прошу – переведіть мені його на руське, як Ваша ласка, та пришліть для «Буковини»⁴. Видно, діалогічна «фантазія» О. Кобилянської не відповідала естетичному смаку реаліста О. Маковейові, як можна судити з її зауваги й виправдань у листі до нього від 13 січня 1899 р.: «Ви боїтесь, щоб в мене не виробилась охота «фантазувати по-хоробливому» [очевидно, аплікація з висловлювання О. Маковейові. – Є. Н.] внаслідок написання *Поетів*. З *Поетами* я перший раз «зафантазувала», а [...]

¹ Там само, с. 325.

² Там само, с. 298–299.

³ Там само, с. 325.

⁴ Там само, с. 378.

мене до того не спонукала жодна хоробливість чуття, лише просто одна з Ваших статей [...] в «Буковині» [...]»¹.

А вже 17 грудня 1898 р., через десять днів після свого прохання (у листі від 7 грудня), мабуть, отримавши несподівану звістку від О. Маковея, О. Кобилянська відписала: «Здивувало мене, що Ф[ранко] приймає *Поетів*, а ще більше, що сам переклав. Я його Вам завидую, де вже мені тут таких людей найти? Його одного завидую Вам»². Таким чином, І. Франко зробив переклад уже після того, як О. Кобилянська вшанувала його своєю присутністю на громадському відзначенні 25-річчя його літературної діяльності, та й загалом після зустрічей і спілкування з нею на ювілейних урочистостях 30 жовтня – 3 листопада 1898 р. Із її листа до В. Стефаника від 23 лютого 1899 р., де вже йде мова про *Поетів* як публікацію в «ЛНВ», виявляється, що письменниця прохала також В. Стефаника перекласти їх: «Чи Вам подобаються мої *Поети*? Се тії, про котрі я Вам раз споминала та просила, що, може би, Ви їх мені переклали. Вони були у Маковея, і Франкові сподобалися, та й він їх переклав. Дуже добре переклав, хоть змінив саму форму діалога. Але се нічо не шкодить»³ – такою була її перша реакція на прочитаний переклад. Схоже, із Франковим перекладом *Поетів* О. Кобилянська ознайомилася вже в друку (практика редагування в «ЛНВ» була зазвичай така, що авторам не надсилали відредагованих творів на погодження). Діалогічну форму твору І. Франко переробив на монологічну оповідь від «я» чоловічого роду. Проте в наступному листі до В. Стефаника від 24 березня 1899 р. О. Кобилянська визнала: *Поети* «кращі в німецькім, тому що ритм є в реченнях – хоть перевід добрий»⁴. А в *Автобіографії* 1903 р. письменниця вказала на Франкове спрощення художньої форми «нарису «Поети»: «Зразу був він написаний по-німецьки і в формі діалога, одначе д-р Ів. Франко, перекладаючи його на нашу рідну мову, поставив його просто в формі нарису»⁵. Кобилянська ж задумувала діалогічну форму *Поетів* як музичну, тому «ритм є в реченнях», тому «в а ж и л а словами», «брала кожне речення на слух, щоби виходило музикально». У Франковому ж перекладі *Поетів* не стало їх авторки як письменниці-музикантки. Історія перекладу і публікації нарису *Поети* засвідчила О. Кобилянській, з одного боку, прихильність І. Франка до неї, а з іншого – розбіжність їхніх творчих манер, яка не давала змоги подолати стриманість у їхніх стосунках.

У листі до О. Маковея від 7 грудня 1898 р. О. Кобилянська переповідала думку І. Франка про нього (зі слів Н. Кобринської), а також Стефаникове порівняння І. Франка й О. Маковея: «Коли я її спитала, що Франко і Грушевський про Вас думають, вона сказала, що кажуть, що не маєте літературного образования і смаку, але що Ви «добрий робітник, дуже д о б р и й р о б і т н и к [...]». За словами О. Кобилянської, В. Стефаник казав їй особисто, що в О. Маковея «нема багато таланту до повістей. [...] зате в нього є те, що ані в Франка, ані в других нема. В і н м а є с м а к. Йому повинні віддати «Вісник», і

¹ О. Кобилянська, *Слова зворушеного серця ...*, с. 235.

² О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 381.

³ Там само, с. 396.

⁴ Там само, с. 398.

⁵ О. Кобилянська, *Слова зворушеного серця ...*, с. 200.

він сам най порядкує працями; він до того здатний»¹. Напевно, О. Кобилянська й сама воліла, щоби «ЛНВ» редагував О. Маковей, який охоче друкував її твори.

Імовірно, на причину взаємної упередженості між нею й І. Франком, зокрема тривалої невизначеної ситуації з *Поетами*, О. Кобилянська натякнула в листі до О. Маковея від 7 грудня 1898 р.: «Франко хтів би, щоб я в іншій напрямі писала, говорив мені те. Він сильний реаліст, і тому я не дивуюся, що не годиться з моїми письмами. Я відчуваю, однак, що не буду ніколи під впливом других писати. Один Якобсен вплинув на мене. Я навчилася від нього много». Тому Кобилянську обурювало, що «Франко сміється з Якобсена», з її «улюбленого Якобсена»². Йшлося про Єнса Петера Якобсена (*1847–†1885), данського письменника-імпресіоніста, одного з її найулюбленіших авторів, чию новелу *Тут повинні би рожі стояти* вона переклала й опублікувала українською мовою під криптонімом О. К. в «Буковині» (1896, № 128, 12.VI).

Те, що Франко переклав та опублікував *Поетів*, не означало, що вони «Франкові сподобалися», як запевняла О. Кобилянська В. Стефаніка в листі від 23 лютого 1899 р.³ У статті чеською мовою *Ukrajinsko-ruská (Українсько-руська)* (уміщено в циклі статей різних авторів під назвою *Přehled literatur slovanských za r. 1899* у празькому журналі „Slovanský Přehled”, 1900, № 10) І. Франко не написав ні слова про нарис *Поети*, а його авторку згадав у парі з Н. Кобринською із закидом: «[...] не подали нічого нового, що б стояло на одному рівні з їхніми попередніми працями»⁴. За друк *Поетів* І. Франкові, який тоді входив до редакції «ЛНВ», дорікала й Н. Кобринська (у листі від 16 січня 1899 р.): «Прочитала я фантазію *Поети* в дневнику, до котрого редакції і Ви належите. Дійсно я здивовалася строгости осуду, з яким Ви до мене відноситеся, а тій великій милосердній поблажливості, з якою судите инчі жінки і фантазії»⁵. У листах до І. Франка Н. Кобринська не раз нарікала на несправедливе, на її погляд, його вивищення О. Кобилянської, вдавалася до не зовсім коректного зіставлення власної творчої манери з манерою її літературної суперниці: «Ви знаєте моє успособлення до Кобилянської, знаєте, як я Вас просила, аби-сте не виступали против неї, те саме я і тепер готова зробити, якби Ви або хто инчий мав такі заміри! Але так само, як стою за Кобилянською, стою і за собою і сміло можу сказати, що моє артистичне почуття не можна нижче неї ставити, позаяк у неї суть більші артистичні промахи, як у мене», – виправдовувалася вона в листі до І. Франка 1898 р.⁶

Відтак за часів Франкового редагування «ЛНВ» (до кінця 1906 р.) в ньому на початку ХХ ст. надруковано нариси О. Кобилянської *Під голим небом* (1900, т. 11, кн. 9), *Через море* (1903, т. 21, кн. 1), *Слінець* (1903, т. 24, кн. 10–12), роман *Земля* (1902, т. 17–18), «новелу» *Ідеї* (1906, т. 34, кн. 4). У листі до Франка, датованому «Чернів[ці]. в липни 902», Кобилянська прохала вмістити

¹ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 375.

² Там само, с. 376.

³ Там само, с. 396.

⁴ І. Франко, *Українська література за 1899 рік*, [у:] І. Франко, *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*, 1982, т. 33, с. 16.

⁵ ІЛ, ф. 3, од. зб. 1631, с. 99.

⁶ ІЛ, ф. 3, од. зб. 1626, с. 449.

в «ЛНВ» «два нариси» *Слінець* і *Через море*, відхилені редакцією «Киевской Старини» через те, що «не підходять» під «програму». Усупереч бажанню О. Кобилянської «їх разом друкувати оден по другім, і вперед *Слінець*, а потім то друге»¹, нариси надруковано в «ЛНВ» вже наступного року в різних книжках і навіть томах, причому спершу *Через море*, а потім *Слінець*. За Франковою рекомендацією (лист до М. Грушевського з другої половини серпня 1907 р.²) в «ЛНВ» опубліковано оповідання О. Кобилянської *В долах* (1907, т. 40, кн. 10). «ЛНВ» залишався для О. Кобилянської літературною трибуною й пізніше: у часописі оприлюднені її повісті *В неділю рано зіле копала* (1909, т. 45–47) і *Через кладку* (1912, т. 57–60), новелу *Місяць* (1911, т. 53). У листі до Івана Біляча в листопаді 1927 р. письменниця розрядкою підкреслила: «В і д с м е р т і І. Ф р а н к а я жодної праці туди [в «ЛНВ». – О. Б.] до друку не посилала з винятком, що в однім примірнику того журналу [...] мала друкуватися згадка про помершу мою товаришку Софію Окуневську-Морачевську, написана мною [...]»³. Одначе насправді поряд із цією згадкою у «Літературно-науковому Вістнику» після смерті Франка надруковані й інші твори Кобилянської: *Сниться...* (1917, т. 67), *Лист засудженого жовніра до своєї жінки* (1922, т. 76), *Назустріч долі* (1922, т. 78), урешті *Автобіографія* (1927, т. 94)⁴.

1899 р. накладом УРВС, щойно заснованої тоді у Львові (7 лютого 1899 р.), видано новелістичну збірку О. Кобилянської *Покора: Нариси*. Її примірник зберігається у Франковій бібліотеці в ЛЛ (№ 2797). Перед тим у Чернівцях 1897 р. накладом Дениса Лукіяновича і В'ячеслава Будзиновського окремими книжками з'явилися новели Кобилянської *Некультурна* і *Природа*. Згодом Володимир Гнатюк у листі від 30 вересня 1912 р. розповідав Михайлові Коцюбинському про свою і Франкову діяльність в УРВС: «[...] ціле видавництво з технічного боку лежало на мені й Франкові так, що з виїмкою кількох перших книжок, які видав був Будзиновський, всі інші видав я або Франко, роблячи й коректи, ведучи переписку з авторами [...]»⁵. Оскільки раніше Будзиновський уже видавав твори О. Кобилянської, то, швидше за все, збірку *Покора* підготував до друку в УРВС також він. Із листів О. Кобилянської до О. Маковея від 13 і 18 січня 1899 р. видно, що 18 січня вона надіслала свої новелістичні твори для УРВС на руки О. Маковея, щоб він сам зайнявся їх виданням або передав В. Будзиновському, який листовно обіцяв їй піти до друкарні, щойно отримає її твори⁶. Згодом у цьому видавництві вийшла друком ще одна збірка О. Кобилянської – *До світа: Новелі і нариси* (Львів: Накладом УРВС, 1905). Щодо видання цієї збірки, а також іще однієї, яку пропонувала Спілці, але яку не було надруковано, О. Кобилянська листувалася з В. Гнатюком (листи від 4 грудня 1903 р., 18 лютого, 12 квітня і 14 травня 1905 р.⁷).

¹ ЛЛ, ф. 3, од. зб. 1624, с. 383.

² І. Франко, *Зібрання творів...*, т. 50, с. 331.

³ О. Кобилянська, *Твори...*, т. 5, с. 641.

⁴ Див.: Б. Ясінський, *Літературно-науковий вістник: Показчик змісту. Том 1–109 (1898–1932)*, Київ; Нью-Йорк: Смолоскип, 2000, с. 167, № 4230–4248.

⁵ *Листи до Михайла Коцюбинського*, Ніжин 2002, т. 1, с. 348.

⁶ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 390, 392.

⁷ Там само, с. 558, 568, 573–576.

У листі до В. Гнатюка від 2 липня 1901 р. Кобилянська принагідно прохала передати «п[ан]ству Франкам» «сердечне поздоровлення»¹. Однак того ж року не скористалася нагодою особисто поспілкуватися з І. Франком. 28 вересня 1901 р. з Відня повідомляла О. Маковей: «П[ан] Франко писав і просив до Львова поступити, але я, мабуть, не поступлю. Там тепер дуже болотнисто, чого мені ще туди їхати»².

Спроба О. Кобилянської видати у своєму німецькому перекладі збірку української малої прози (1899–1903)

Ольга Кобилянська пробувала видати у своєму німецькому перекладі збірку новелістичних творів українських письменників, зокрема І. Франка та з його передмовою. Почавши укладати на пропозицію німецького письменника й редактора дрезденського літературно-наукового журналу „Die Gesellschaft” («Суспільство». – О. Б.) Людвіга Якобовського (Ludwig Jacobowski, *1868 – †1900) збірку українських новел у перекладі німецькою мовою, О. Кобилянська в листі до співупорядника О. Маковей від 28 квітня 1899 р. навела свій перелік авторів, серед яких перший – І. Франко, далі – В. Стефаник, О. Маковей, О. Кобилянська, Василь Чайченко (Борис Грінченко), «може, і що коротенького» Панаса Мирного і Тимотея Бордуляка³. Щодо цього І. Франко писав до О. Маковей 14 травня 1899 р.: «Для німецької збірки новел я зі своїх речей радив би взяти *Яця Зелепугу* і дати йому титул *Ein Millionär* [Мільйонер. – Є. Н.]. Тут перекладає дещо Роздольський і дуже гарно, може, перекладе й се»⁴. А в листі до І. Франка від 7 грудня 1899 р. О. Кобилянська повідомляла, що «зладила» з О. Маковеем на пропозицію «одного німецького літерата» «збірник» українських «новел» німецькою мовою, до якого ввійшли твори В. Стефаника, Леся Мартовича, Н. Кобринської, О. Маковей, Лесі Українки, Олени Пчілки, і що, крім Франкових новел, із яких мав перекласти за його дозволом «п[ан] Роздольський і одну або дві», про що до нього писали вже двічі, майже всі інші перекладені»⁵.

У цьому ж листі О. Кобилянська запитувала в І. Франка дозволу взяти «яко передне слово до зібраних новел» першу частину його «прегарної розвідки «Русько-українська література»⁶. Очевидно, йшлося про Франкову розвідку *Literatura ukrajinsko-ruská (maloruská)* [Українсько-руська (малоруська) література] («Slovanský Přehled» 1898, № 1, 2), передруковану «за дозволом автора» в українському перекладі в газеті «Буковина» (1898, № 131–134; 1899, № 41, 42, 44, 45) під назвою *Література українсько-руська* й видану окремим відбитком під назвою *Русько-українська література* (Чернівці: Накладом редакції «Буковини», 1898). Як зазначала О. Кобилянська в цьому ж листі, цю «працю» «позволив собі перекласти» її брат (імені не зазначено), тож вона прохала І. Франка «переглянути переклад і, если б було ще потрібно [...],

¹ Там само, с. 485.

² Там само, с. 494.

³ Там само, с. 406.

⁴ І. Франко, *Зібрання творів ...*, 1986, т. 50, с. 132.

⁵ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 435.

⁶ Там само.

поробити деякі замітки до праці (зі взгляду, що она пішла би яко вступне слово) [...]». Сама ж Кобилянська братового перекладу ще не переглядала, бо отримала його «доперва вчера», а завтра надсилає І. Франкові¹. У Франковому фонді в Інституті літератури зберігається рукопис німецького перекладу *Die kleinrussisch-ukrainische Literatur von Dr. Iwan Franko*, датований «Jasienów Gorny in November 1899» («Ясенів Верхній у листопаді 1899»)². Тепер це село має назву Верхній Ясенів Верховинського району Івано-Франківської області. Список перекладу авторизовано підписом: Alex. Kobylanskyj³. Отже, автор перекладу – молодший брат Кобилянської Олександр (Алекс) Кобилянський (*1875 – †1933), на той час студент правничого факультету Віденського університету (закінчив навчання 1900 р. й працював на Буковині у юридичних установах Чернівців, Заставни, Вашківців, комісаром поліції у Кимполунзі, де й помер). Згодом, німецький переклад він зробив із українського перекладу Франкової праці за відбитком *Русько-українська література*.

У коментарях Федора Погребенника до публікації листа зазначено (без поклику на джерело), що Франкову розвідку переклав німецькою мовою інший брат Кобилянської – Володимир, при цьому вказано ту саму одиницю зберігання рукопису в ІЛ. Також поінформовано, що цей переклад не друкувався⁴. Володимир Кобилянський (*1877 – †1909), як і старший брат, був фаховим правником: закінчив юридичний факультет Чернівецького університету (1901), став доктором юриспруденції (1903), працював судовим практикантом у Чернівцях. Однак з листів О. Кобилянської до О. Маковея видно, що саме О. Кобилянський мав бажання писати літературознавчі тексти німецькою мовою або перекладати їх із української: запитуючи в листі від 23 вересня 1898 р., чи знає він (О. Маковей), що Несра (Neera, псевдонім італійської феміністки Анни Радіус Цуккарі (Radius Zuccari)) написала повість (*Teresa*), яку порівнюють із повістю Габрієлі Ройтер (Reuter, німецька феміністка) *Aus guter Familie (З доброї родини)*, Кобилянська повідомляла: «Небавом буде і Царівна готова, а Олександр укладає собі якесь вступне слово, де хоче порівняти всі три повісті»⁵; 18 січня 1899 р., визнаючи подібність між цими трьома повістями, сповіщала: «Олександр хоче писати вступне слово в німецькій до Царівни, та возьме, здається, все від Вас, а може, і просто переведе Вашу статтю»⁶. Ішлося про передмову О. Маковея до видання *Царівни* 1896 р.

Очевидно, класичний філолог, перекладач і фольклорист Осип Роздольський Франкового оповідання до збірки не переклав, бо О. Кобилянська взялася за переклад сама. 14 січня 1900 р. листовно звернулася до Ольги Франко «з великою просьбою»: «Прошу ласкаво спитати в пана доктора, чи не дозволив би він мені перекласти его новельку *Яць Зелепуга* на німецьку мову. Потребую ту новельку конче для збірника новель малоруських, котрий має вийти в Дрездені.

¹ Там само, с. 436.

² ІЛ, ф. 3, од. зб. 731, 29 с.

³ Там само, с. 29.

⁴ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 711; О. Кобилянська, *Слова зворушеного серця ...*, с. 336.

⁵ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 361.

⁶ Там само, с. 394.

Будьте ласкаві, дорога пані, відповісти мені як змога найскорше: я маю всей збірник готовий, а ніяк не хочу єго без новелі пана доктора відсилати»¹. Очевидно, І. Франко дозвіл дав, бо 26 лютого 1900 р. О. Кобилянська повідомляла В. Стефаникові, що закінчила «ще одну новелу Франка переводити»².

Тим часом 2 грудня 1900 р. помер Л. Якововський, але О. Кобилянська й далі готувала збірку, як свідчать її листи від грудня 1900 р. до січня 1903-го до О. Маковея і болгарського письменника Петка Тодорова³. Давши принагідно Франкову адресу у Львові П. Тодорову, О. Кобилянська у листі від 22 червня 1900 р. запевнила свого болгарського приятеля, що «кореспонденція» з таким адресатом буде «очень интересна»⁴.

По смерті Л. Якововського О. Кобилянська спершу сподівалася, що збірку німецьких перекладів українських новел надрукує дрезденський видавець Е. Пірсон (E. Pierson), із яким домовився Л. Якововський (за його повідомленням в останньому листі до О. Кобилянської, Е. Пірсон мав видати книжку в січні 1901 р., як писала письменниця до П. Тодорова 30 січня 1901 р.⁵; див. також лист О. Кобилянської до П. Тодорова від 25 березня 1901 р.⁶). Ішлося про німецького видавця Едгара Мансфілда Пірсона (Edgar Mansfield Pierson, *1848 – †1919), власника відомого видавництва у Дрездені E. Pierson's Verlag. О. Кобилянська листувалася з Е. Пірсоном, у якого був рукопис збірки (див. її листи до П. Тодорова від середини квітня 1901 р. і до О. Маковея від 21 квітня 1901 р. та 29 червня 1902 р.⁷).

Листом від 1 серпня 1901 р. з гуцульського села Буркута Леся Українка сповіщала О. Кобилянську, що І. Франко, який також там літував, «дуже хвалив» її нарис *Під голим небом*, «тільки казав, що там «тих ідіотів забагато», взагалі хвалив» її «писання» і «досить охочо згодився написати передмову до нім[ецької] збірки»; принагідно запитувала, чи О. Кобилянська надіслала «йому спис новель»⁸. Цю вістку О. Кобилянська переповіла О. Маковеві в листі від 12 серпня 1901 р.: Леся «зробила Франку пропозиція, щоби написав вступне слово до збірки переложених новел, і він обіцяв, що напише, лише просив вислати спис переложених новел; я вислала вже спис»⁹. Десь у другій чверті серпня 1901 р. Леся Українка в Буркуті одержала від О. Кобилянської листа зі *Списом українських новель, переложених на німецьке Ольгою Кобилянською* (німецькою мовою), і на цьому ж аркуші написала до І. Франка листа, у якому зазначила: «Пересилаю Вам спис новель, до яких Ви були ласкаві обіцяти передмову, – тільки що сама отримала його. Кобилянська просить при сьому

¹ Цит. за: Н. Томашук, *І. Франко та О. Кобилянська ...*, с. 273.

² О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 443.

³ Там само, с. 462–463, 467–468, 474–476, 479–480, 481–482, 488, 507–508, 509, 511, 536.

⁴ Там само, с. 450.

⁵ Там само, с. 467.

⁶ Там само, с. 475.

⁷ Там само, с. 479–481, 507.

⁸ Леся Українка, *Листи: 1898–1902*, Київ : Комора, 2017, с. 301.

⁹ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 488.

передати Вам її щирий привіт»¹. Як свідчить фраза в листі «почтарь наганяє», Леся Українка написала його того самого дня, коли одержала відпис від О. Кобилянської; оскільки пошта в Буркут із Жаб'яого (тепер селище Верховина в Івано-Франківській обл.) приходила (й відходила) тричі на тиждень – у понеділок, середу й п'ятницю, то Леся Українка написала до І. Франка, який виїхав із Буркута в понеділок 5 серпня, не раніше, ніж у середу 7 серпня, а ймовірно, пізніше – у п'ятницю 9 серпня, понеділок 12 серпня або в середу 14 серпня. Автограф О. Кобилянської *Список українських новель, переложених на німецьке Ольгою Кобилянською* з автографом на цьому самому аркуші листа Лесі Українки до І. Франка зберігається у Франковому фонді в ІЛ. У переліку з дев'яти творів (два – В. Стефаніка, по одному – І. Франка, О. Маковей, Леся Мартовича, Н. Кобринської, Лесі Українки, Олени Пчілки та самої О. Кобилянської) першим поставлено переклад з І. Франка *Der Millionär (Мільйонер, себто Яць Зеленуга)*, останнім – новели О. Кобилянської *Eine Schlacht (Битва)*². У заголовку списку зазначено, що переклади зробила О. Кобилянська.

У листі від 6 вересня 1901 р. з с. Довгополя (також Верховинського району) Леся Українка повідомляла О. Кобилянську, що надіслала Франкові отриманий від неї список новел і передала її прохання (очевидно, про передмову), а відтак, бачивши І. Франка двічі («раз в Буркуті, раз тут в Довгополі»), нагадала йому це прохання, «і Ф[ранко] казав, що конечне напише і то невдовзі»³. Чи написав І. Франко спеціальну передмову до колективної новелістичної збірки в перекладі О. Кобилянської – невідомо.

Про «свою новелу *Битва*, що увійшла там в збірник», О. Кобилянська згадала в листі до П. Тодорова від 30 січня 1901 р.⁴ Про те, що вона переклала для Л. Якововського «цілу збірку» «новел на німецьку мову», О. Кобилянська засвідчила в листі до П. Тодорова від 5 грудня 1900 р.⁵, а в листі до О. Маковей від 21 квітня 1901 р. зазначила, що Л. Якововський перекладає «так совісно прилагодив, покорегував деякі своєю рукою»⁶, тобто зредагував.

Із листів О. Кобилянської видно, що раніше передмову до колективної збірки написав О. Маковей. У листі до В. Стефаніка від 26 лютого 1900 р. О. Кобилянська повідомляла, що «мала багато роботи з перекладанням», зокрема перекладала «вступне слово Маковей»⁷. За її інформацією в листі до П. Тодорова від 30 січня 1901 р., книжка мала вийти з двома передмовами: «вступне слово» до збірки «обіцяв написати» Л. Якововський, але так і не подав; лише О. Маковей «написав від себе, яко малорос, вступне слово»⁸. Про *Вступне слово (Vorwort)* О. Маковей йдеться й у листах О. Кобилянської до П. Тодорова від

¹ Леся Українка, *Листи: 1876–1897*, с. 304–305.

² Леся Українка, Лист до Івана Франка, серпень 1901 р., Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, ф. 3, од. зб. 1614, с. 81.

³ Леся Українка, *Листи: 1876–1897*, с. 314.

⁴ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 468.

⁵ Там само, с. 463.

⁶ Там само, с. 482.

⁷ Там само, с. 443.

⁸ Там само, с. 467–468.

середини квітня 1901 р., 11 липня та 9 серпня 1902 р. і до О. Маковея від 21 квітня і 1 жовтня 1901 р., 29 червня і 23 серпня 1902 р.¹ Позаяк передмова О. Маковея не зовсім задовольнила Л. Якововського, він хотів написати її сам, але не встиг².

Оскільки Е. Пірсон зволював із виданням книжки, то О. Кобилянська витребувала в нього переклади, «бо були би ще з кілька років лежали недруковані», і планувала передати їх до «іншого накладця в Берліні» (лист до П. Тодорова від 11 липня 1902 р.³). Мала надію видати книжку за сприяння Георга Адама (*1874 – †1948), німецького дослідника, популяризатора й перекладача слов'янських літератур, зокрема й української, який радив забрати переклади від Е. Пірсона й «обіцяв, що видасть їх в Берліні у одного накладця, котрий видає лише самі праці з слов'янського» (лист О. Кобилянської до О. Маковея від 29 червня 1902 р.⁴). Торік із передмовою Г. Адама *Ein Jahrhundert kleinrussischen Literatur (Сторіччя малоруської літератури)* вийшла друком збірка Кобилянської німецькою мовою *Kleinrussische Novellen (Малоруські новели)* (Мінден у Вестфалії, 1901), яка містила три новели, написані первісно німецькою мовою: *Natur (Природа)*, *Eine Unzivilisierte (Некультурна)*, надруковані раніше у штутгартській газеті „Die neue Zeit”, і *Eine Schlacht (Битва)*, уперше оприлюднену в журналі „Die Gesellschaft” («Суспільство»). Примірник цієї збірки зберігається у Франковій бібліотеці в ЛЛ (№ 4286) з дарчим написом: «Високоповажаному Д[окто]ру. Івану Франку від авторки. Чернівці. 4/12. 901». У листі до О. Маковея від 29 червня 1902 р. О. Кобилянська повідомляла: «Вчора одержала я лист від G. Adam'a з німецькою розвідкою про нашу літературу. Посилаю одне і друге, може, Вас займе, потім заховайте. Розвідка, як бачите, Франка»⁵. Ішлося про статтю Г. Адама *Von der modernen kleinrussischen Literatur (З найновішої малоруської літератури)*, опубліковану в часописі „Beilage zur Norddeutschen Allgemeinen Zeitung” («Додаток до „Norddeutschen Allgemeinen Zeitung” («Північнонімецької загальної газети»)) (1902, № 123, 29.V). У повідомленні про цю публікацію зазначено: «Звісний вже нашій публиці др. Георг Адам, якого старанем вийшли минулого року деякі оповідання д. Кобилянської в німецькім перекладі з його ж передмовою, надрукував [...] дуже прихильну до нас статю про найновішу нашу літературу [...]. Статя в головному написана на основі остатнього розділу праці Ів. Франка «З остатніх десятиліть», друкованої торік у «Літ.-Наук. Вістнику»⁶. Мова йшла про Франків огляд «З остатніх десятиліть XIX в.» («ЛНВ» 1901, т. 15, кн. 7–9).

О. Кобилянська листовно повідомляла П. Тодорова 12 січня 1903 р., що минулого місяця вислала переклади в Берлін до видавця Бруно Касіра (Bruno Kassirer) за адресою, яку їй подав, серед адрес інших видавництв, Г. Адам, і долучила для ознайомлення видавця зі становищем українців та «нашою

¹ Там само, с. 480, 482, 494, 508-511.

² Я. Погребенник, *Німецькомовний контекст творчості Ольги Кобилянської*, Чернівці : Рута, 2005, с. 17.

³ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 509.

⁴ Там само, с. 507.

⁵ Там само, с. 503.

⁶ *Праці чужинців про Україну*, ЛНВ 1902, т. 19, кн. 7, с. 7.

літературою» Адамову статтю *Die moderne kleinrussische Literatur*, видану в згаданому газетному додатку¹. Задумана збірка так і не вийшла, дальша її доля невідома². Частину перекладених творів (В. Стефаника, Леся Мартовича, Н. Кобринської, Олени Пчілки, а також Марка Вовчка) О. Кобилянська опублікувала у віденському українознавчому журналі „Ruthenische Revue” в 1903–1905 рр.

Франкова характеристика й оцінка творчості О. Кобилянської (1898–1907)

Від 1898 р. О. Кобилянська перебувала в полі прискіпливого літературно-критичного зору І. Франка. У 1898–1900 рр. він інформував про неї й інших українських письменників чеського читача. У другому поданні статті *Literatura ukrajinsko-ruská (maloruská)* („Slovanský Přehled” 1898, № 2) відрекомендував О. Кобилянську як «дуже талановиту представницю» наймолодшого покоління, яке, «черпаючи свої стимули прямо із західноєвропейських напрямів імпресіонізму та неоромантизму, прозваного *per nefas*³ декадентизмом, іде далі дорогою, прокладеною у нас впливом Драгоманова»⁴. Публікації в «ЛНВ» 1898 р. (*Valse mélancolique, Рожі, Акорди, На полях*) дали І. Франкові підстави в огляді *Literatura ukrajinsko-rusinska. R. 1898 (Українська література за 1898 р.)* („Slovanský Přehled” 1899, № 8) дійти висновку: «Серед західноукраїнських письменників зайняла помітне місце Ольга Кобилянська...»⁵.

В огляді *Українсько-руська література і наука в 1899 році* («Дѣло» 1900, № 1, 3/15.І) І. Франко писав, що розчарувався у своїх великих сподіваннях на Буковину: «Обік Львова важним літературним центром обіцяли бути Чернівці, та, на жаль, надії, які можна було покладати на них ще перед двома роками, не збулися»⁶. Імовірно, що І. Франко покладав надії, зокрема, на О. Кобилянську; напевно очікував від неї активнішої участі в літературному і громадському житті, і ближчих до реального життя творів. Із двох публікацій О. Кобилянської у перших томах І. Франкові більше імпував соціальний за змістом нарис *На полях*, аніж індивідуалістичний *Valse mélancolique*. І. Франко сподівався, що в творчості О. Кобилянської переважить напрям, звернений не до окремих особистостей, а до найчисленнішої верстви українського суспільства – селянства.

¹ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 536.

² Я. Погребенник, *Німецькомовний контекст ...*, с. 18–19.

³ Латинський вислів *per fas et nefas* дослівно означає: усіма дозволеними й недозволеними засобами; правдами й неправдами. У статті вислів *per nefas* ужито, очевидно, в значенні: неправомірно, безпідставно. – Є. Н., О. Б.

⁴ І. Франко, *Українсько-руська (малоруська) література*, [у:] І. Франко, *Зібрання творів*, 1984, т. 41, с. 87.

⁵ І. Франко, *Українська література за 1898 р.*, [у:] І. Франко, *Зібрання творів*, 1981, т. 32, с. 13.

⁶ І. Франко, *Українсько-руська література і наука в 1899 році*, [у:] І. Франко, *Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах*, Київ : Наукова думка, 2010, т. 54, с. 249.

Іван Франко продовжував інформувати про О. Кобилянську, не лише українських і чеських, а також німецьких читачів, обізнаних із її творами, надрукованими в німецькомовних літературних часописах; рекомендував твори О. Кобилянської і приватно, як ось у листі від 23 грудня 1901 р. до чеського громадсько-культурного діяча, шанувальника української літератури Бедржіха Дрожа¹. У статті *Die ukrainische (ruthenische) Literatur (Українська (рутенська) література)* („Aus fremden Zungen” 1901, № 8) назвав О. Кобилянську першою у переліку «найвизначніших представників» «найновішої генерації, яка прагне цілком модерним європейським способом зобразити своєрідність життя українського народу»². У рецензії («ЛНВ» 1903, т. 23, кн. 7) на перші три випуски віденського місячника („Ruthenische Revue” (1903) згадав, що у третьому числі вміщено статтю О. Кобилянської про Марка Вовчка³. Мав на увазі статтю *Марко Вовчок та її оповідання*.

В огляді *З остатніх десятиліть XIX віку* І. Франко наголосив, що «наша проза під пером» О. Кобилянської, В. Стефаніка, Марка Черемшини, Михайла Яцкова «набрала поетичного лету, мелодійності, ніжності, грації та різноманітності, до яких раніше підносилися хіба Марко Вовчок, Пантелеймон Куліш та Іван Нечуй-Левицький у своїх найкращих творах»⁴. Окреслюючи стан розвитку жанру повісті в тогочасній західноукраїнській прозі, відзначив новаторство *Царівни* О. Кобилянської: «[...] не вважаючи на повну невдатність композиції [...] се перша у нас повість, основана не на інтригах та любовних пригодах, а на психічній аналізі буденного життя пересічних людей. Се майстерна, тонко гаптована тканина, якій бракує лише руки енергійного артиста, який міг би злучити поодинокі рядом нанизані сцени в гарний і ефектовний малюнок»⁵. Тож І. Франко поставив О. Кобилянську «на чолі» «групи талановитих репрезентантів» «нової белетристики», мета якої – «наблизитися скільки можна до музики» і яка для цього «незвичайно дбає о форму, о мелодійність слова, о ритмічність бесіди», «любується в смілих і незвичайних порівняннях, в уриваних реченнях, у півслівцях і тонких натяках». За Франковим спостереженням, О. Кобилянська пройшла певну творчу еволюцію: «Вихована на німецьких письменниках нової школи і на скандинавцях, вона зачала зразу й сама писати по-німецьки, правда, в дусі старшої німецької сентиментальної школи. Але швидко її надзвичайний талант розвинув крила і знайшов свою власну дорогу. В своїх дрібних оповіданнях, особливо таких, як *Битва*, *Людина*, *Некультурна*, *Valse melancolique* і т. ін., вона дала нам ряд майстерних малюнків людської, особливо жіночої душі і здобула собі заслужене признание не тільки у нас, але і в Німеччині, і в Росії»⁶. У статті *Старе й нове в сучасній українській літературі* («ЛНВ» 1904, т. 25, кн. 2) пояснював, звідки у нових письменників, зокрема О. Кобилянської, «несвідомий наклін до ритмічності й музикальності як

¹ І. Франко, *Зібрання творів*, т. 50, с. 196.

² І. Франко, *Українська література*, [у:] І. Франко, *Зібрання творів*, т. 33, с. 142.

³ І. Франко, *Ruthenische Revue*, [у:] І. Франко, *Зібрання творів*, 1981, т. 34, с. 407.

⁴ І. Франко, *З остатніх десятиліть XIX віку*, [у:] І. Франко, *Зібрання творів*, т. 41, с. 523.

⁵ Там само, с. 524.

⁶ Там само, с. 526.

елементарних об'явів зворушень душі»: «[...] се спеціальна душевна організація тих авторів», завдяки якій «за своїми героями вони щезають зовсім, а властиво, переносять себе в їх душу, заставляють нас бачити світ і людей їх очима»¹.

Уперше І. Франко не просто ілюстрував ім'ям О. Кобилянської *модерні тенденції в українському письменстві*, а спеціально, хоч і стисло, характеризував її творчий розвиток у статті *Южнорусская литература*. «Самый сильный и оригинальный женский талант в австрийской Руси – Ольга Кобилянская, уроженка Буковины», – репрезентував він письменницю російському читачеві. *За Франковими спостереженнями, О. Кобилянська на той час пройшла у своїй творчості чотири етапи. Перший* – початковий, німецькомовний, «во вкусе слащавой Марлитт». На переході до другого етапу, на якому О. Кобилянська «выступила проповедницею индивидуализма и свободной жизни», «начала выводить в своих рассказах [...] женские типы, стоящие выше своей среды», позначився вплив Ніцше і Якобсена. *Другий етап* творчої еволюції О. Кобилянської І. Франко ілюстрував назвами творів *Царівна, Valse mélancolique, Русалка*, під якою, очевидно, мав на увазі первісний варіант повісті *Царівна – Лорелей*, котрий письменниця надіслала в лютому 1891 р. М. Павликові для публікації в «Народі». *Третій етап* убачав у «мелких эскизах», у яких авторка «пробовала подражать манере современных французских символистов и декадентов, рисовать туманные сцены и ни с чем не связанные фигуры». На *четвертому етапі*, відзначав Франко, «её талант вступил на более верный путь, и она дала ряд прелестных картин из буковинской природы и жизни тамошнего народа (*Битва, Некультурна, За готар*), а также большой роман из крестьянской жизни *Земля*, исполненный глубокой поэзии и рисующий потрясающую драму братоубийства из-за обладания землёй»².

Роман Земля («ЛНВ» 1902, т. 17–18) *І. Франко вважає вершиною творчості О. Кобилянської* (на прохання О. Кобилянської мову і стиль цього твору редагував Антін Крушельницький – див. її лист до О. Маковея від 12 квітня 1901 р.³). За словами О. Кобилянської в листі до О. Маковея від 29 березня 1903 р., І. Франко збирався написати про цей твір спеціальну статтю для чеського журналу „Slovanský Přehled”⁴. Такої окремої статті І. Франко не написав, але надалі цим романом репрезентував письменницю у світі, зокрема у статті *Ruthenische Literatur 1904–1906 (Українська література 1904–1906 [pp.]*) („Österreichische Rundschau” 1907, Bd. 11, № 6): «[...] Ольга Кобилянська, талановита новелістка сучасного напрямку, [...] зуміла здійснитися до високопоетичного й надзвичайно змістовного соціального роману «Земля»⁵. У статті *Українці* (написана 1906 р.; першодрук 1911 р. в перекладі угорською мовою під назвою *Kisoroszk (Малороси)*) згадав О. Кобилянську серед «кращих»

¹ І. Франко, *Старе й нове в сучасній українській літературі*, [у:] І. Франко, *Зібрання творів*, 1982, т. 35, с. 108.

² І. Франко, *Южнорусская литература*, [у:] І. Франко, *Зібрання творів*, т. 41, с. 159, 160.

³ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 478–479.

⁴ Н. Томашук, *І. Франко та О. Кобилянська ...*, с. 273.

⁵ І. Франко, *Українська література 1904–1906 [pp.]*, [у:] І. Франко, *Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах*, т. 54, с. 729.

«літературних сил, що представляють найновішу фазу національного розвитку», назвавши письменницю «авторкою цікавого роману з життя селян *Земля*»¹.

Із появою роману *Земля* стосунки між О. Кобилянською й І. Франком потеплішали. У романі поєднано характерну для авторки ліричну манеру викладу й тему селянства, на розробку якої І. Франко сподівався від О. Кобилянської з часу публікації її нарису *На полях*, своєрідного ескізу *Землі*. Іван Франко не тільки охоче опублікував роман у «ЛНВ», а й підтримав письменницю матеріально: «на редакційній раді був перший за тим, – згодом згадував у статті *Маніфест «Молодої музи»*, – щоб їй дати високий, як на ті часи, гонорар – 400 гульденів»².

Ольга Кобилянська навзаєм пом'якшувала своє ставлення до І. Франка, що відчувається з її листів до нього. Ділові за змістом і тоном, вони різняться звертаннями, а відтак – емоційно-комунікативним підтекстом: звертання «Високоповажаний товаришу!» і відповідно письмове спілкування у листі від липня 1902 р. дружніше, розкутіше, більш товариське, менш офіційне, ніж звертання «Високоповажаний пане доктор!» у листі від 7 грудня 1899 р.³

Індикатором обопільної налаштованості О. Кобилянської та І. Франка на взаєморозуміння стала стаття Сергія Єфремова *В пошуках нової красоти* («Кіевская Старина» 1902, т. 79, № 10–12), у якій автор критикував найбільше буковинську письменницю. Іван Франко відреагував на публікацію Єфремова статтею *Принципи і безпринципність*, а Володимир Коцовський – статтею *Для прояснення неясности* (обидві розвідки І. Франко вмістив під спеціально започаткованою рубрикою «Дискусії» та об'єднав спільною назвою *В погоні за новою красою* («ЛНВ» 1903, т. 21, кн. 2). «Мене дуже вдовольнили відповіді д. Франка і Коцовського. Франко так спокійно відповів!» – писала О. Кобилянська до О. Маковея 17 лютого 1903 р.⁴ У загальному І. Франко погодився з С. Єфремовим, що «українські письменники повинні поперед усього студіювати прояви соціального та громадського життя нашого народу, нашого села», але застеріг: «[...] класти се неминучою умовою для кожного письменника, принципом української штуки було б зовсім нерозумно», адже не кожен письменник має відповідну вдачу й можливість цього принципу дотримуватись. Стосовно О. Кобилянської І. Франко проявив розуміння обставин, у яких вона творила, зарахував її до тих літераторів, хто «своїми заняттями, обов'язками, становищем прикований до тісної сфери хатніх справ, родинних чи яких інших вузько обмежених обов'язків» і має право зображувати їх⁵.

Водночас Франко відхилив насмішкувато-полемічну статтю Гната Хоткевича *Кліка при часописі «Кіевская Старина» і її відношення до О. Кобилянської*, надіслану до «ЛНВ» та спрямовану і проти статті С. Єфремова, і проти редакції «Кіевской Старини», яка відмовилася надрукувати його критичну відповідь

¹ І. Франко, *Українці*, [у:] І. Франко, *Зібрання творів*, т. 41, с. 192.

² І. Франко, *Маніфест «Молодої музи» ...*, с. 414.

³ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 435, 510.

⁴ Там само, с. 541.

⁵ І. Франко, *Принципи і безпринципність*, [у:] І. Франко, *Зібрання творів*, т. 34, с. 361.

С. Єфремову¹. Редакція «ЛНВ» прохала Г. Хоткевича викласти свої погляди на порушені питання, не вдаючись «ані в полеміку з поодинокими реченнями статі д. Єфремова, наскільки вони не торкають основних питань, ані в оборону інших письменників, прим[іром] д-ки Кобилянської»². Нову статтю Г. Хоткевича під назвою *Літературні переживання* І. Франко також відхилив, але опублікував отриманий від нього *Лист до редакції «Літературно-наукового Вістника»*, у якому той нарікав, що «д. Франко» у відпису пропонував йому: «Полишіте на боці Кобилянську і інших авторів, зачеплених д. Єфремовим, взагалі не торкайтеся самої статі, бо читачі «Л. Н. Вістн.» її не знають і їм се не цікаво – скажіть свої погляди про питання, зачеплені д. Єфремовим». Натомість Г. Хоткевич був переконаний, що «говорити треба іменно про виключність самої статі, іменно про д. Кобилянську, на котру д. Єфремов н а б р е х а в, знаючи, що її творів немає в Росії [тобто в Російській імперії. – С. Н.] і ніхто не зможе перевірити його інсинуацій»³. У доданому після публікації листа редакційному поясненні авторові статті *Літературні переживання* закинуто, зокрема, таке: «Друга частина статі д. Хоткевича була присвячена обороні порушеної буцімто д. Єфремовим честі й слави нашої буковинської письменниці д-ки Кобилянської. На жаль, д. Хоткевич не здобувся тут ні на що крім глузу над д. Єфремовим, що, мовляв, кидається легкодушно на письменницю, якої талант і заслуги признала вже й німецька критика»⁴. Схоже, редакції «ЛНВ», а отже, й І. Франкові (і то, найпевніше, йому передусім), важливіше було не заплямувати честі С. Єфремова, якого Г. Хоткевич, поміж іншим, звинувачував у плагіаті, аніж захистити честь О. Кобилянської.

Квінтесенцією Франкових думок про О. Кобилянську є німецькомовний лист до Ватрослава Ягича від 8 листопада 1905 р. (першодрук: „Slavia orientalis” 1959, nr 2–3), написаний на прохання адресата як «реферат» (відгук) про буковинську авторку. На підставі рекомендаційного листа І. Франка за підтримки В. Ягича О. Кобилянська отримала австрійську стипендію для митців за 1905 р. Як своєрідний літературний портрет О. Кобилянської інформативно-характеристичний лист до В. Ягича певною мірою компенсує брак у критичному доробку І. Франка окремої розвідки про письменницю. Призначений для внутрішнього користування, а не для друку, епістолярний відгук І. Франка про О. Кобилянську концепцією, фактажем та описово-ілюстративним матеріалом дублює недалеко в часі від листа характеристику письменниці в енциклопедичній статті *Южнорусская литература*, але доповнює її порівняно розлогим аналізом повісті *Царівна* й роману *Земля* та мотивацією творчості буковинки об’єктивними й суб’єктивними чинниками.

Із перших слів І. Франко надав реферату ліричного тону, чим приватно виявив своє ставлення до письменниці: «[...] Ольга Кобилянська – дитя «зеленої»

¹ Автограф Хоткевичевої статті *Кліка при часотисі «Кіевская Старина» і її відношення до О. Кобилянської* зберігається у Франковому фонді в ІЛ (1903; ф. 3, од. зб. 3762, початок статті; од. зб. 1620, с. 535–536, закінчення).

² Редакція, *Лист д. Хоткевича*, «ЛНВ» 1903, т. 21, кн. 2, с. 216.

³ Г. Хоткевич, *Лист до редакції «Літературно-Наукового Вістника»*, «ЛНВ» 1903, т. 21, кн. 2, с. 215.

⁴ Редакція, *Лист д. Хоткевича*, с. 216–217.

Буковини [...]». Заодно І. Франко відзначив територію Буковини, «де на ґрунті місцевої румунсько-української культурної відсталості прищеплюються деякими принагідними мандрівниками найбільш модерні способи мислення і вислову думки», як географічний чинник у формуванні Кобилянської-мисткині й образно обґрунтував, що «тільки в окремих випадках» (треба розуміти, й у випадку О. Кобилянської) прищеплені новації «дають справді оригінальні і здорові квіти та плоди». До авторів, чиї твори впливали на буковинку на початках її літературної діяльності, додав, поряд із Є. Марліт, німецьку письменницю Шарлотту Бірх-Пфайфер (Birch-Pfeiffer; *1800 – †1868), зауваживши, що О. Кобилянська «свої перші оповідання писала німецькою мовою у фальшиво-сентиментальній манері цих письменниць»¹. Цей осуд Тамара Гундорова прокоментувала так: «Популярні романи для жінок, які писала Марліт, ми б сьогодні віднесли до масової літератури. Зневажлива оцінка такого жіночого сентиментального стилю письма критиками, скажімо, Іваном Франком, зрозуміла – така література сприймалася «фальшивою». [...] І все ж популярні жанри літератури, писаної для жінок, мали свою терапевтичну і компенсаційну мету, яка значною мірою стосувалася не лише характерів і ситуацій, але й стилю»².

За Франковим здогадом, «згодом випадково – а можливо, це було виявом якоїсь глибшої душевної спорідненості» – О. Кобилянській «потрапили до рук твори Якобсена і Ніцше, яких вона зрозуміла неглибоко». На думку І. Франка, «від Ніцше – філософа-профета й віщуна – та від проповідників екстази-захвату перейняла О. Кобилянська цей блискотливий, забарвлений ліризмом стиль, який часто нагадує стародівочий марлітівський сентиментальний стиль, що ми його називаємо занепадницьким», а «твори Якобсена зміцнили і поглибили в ній відчуття природи»³. Натомість О. Кобилянська ще раніше в листі до О. Маковея від 13 січня 1899 р., ознайомившись із рукописом його розвідки *Ольга Кобилянська* («ЛНВ» 1899, т. 5, кн. 1), протестувала проти його «шаблонного переконання про жінок, що нібито вони воліють я к-н е б у д ь заміж вийти, ніж цілком без чоловіка жити»⁴, із чого впливав його упереджений аналіз образу Наталки з повісті *Царівна*, зроблений з образливою «стародівочою» проєкцією на авторку: «Виходить по-Вашому таке. Кожна незаміжня є хоробливо змислова [чуттєва. – С. Н.] і істеричка. [...] Модна література страшно плаче так в жінці, як і в мужчині всякі підрядні інстинкти, і виходить таке, що незамужня жінка м у с и т ь бути невірником змисловості [чуттєвості. – С. Н.]. [...] Тепер на мене кожний а кожний мужчина може пальцем показувати та казати: вона сама тепер р о з з в і р е н а, саме тепер в т і м віку. [...] І Marlitt була старою панною, а помімо того, скільки чистоти і святих почувань в її творах; і нікому не приходило в її часі на думку шукати за якоюсь істерією в її творах, просто тому, щ о с е т о г д и н е б у л о в м о д і, а тепер настала фаза обожання найнижчих інстинктів...»⁵. Тепер уже І. Франко всупереч умовностям жанру

¹ І. Франко, *Зібрання творів*, т. 50, с. 281.

² Т. Гундорова, *Fetina Melancholica. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської*, Київ : Критика, 2002, с. 56.

³ І. Франко, *Зібрання творів*, т. 50, с. 281.

⁴ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 385.

⁵ Там само, с. 386.

рекомендаційного листа, які передбачали хвалебну характеристику претендента, нетактовно, хоч і небезпідставно, пов'язував літературний стиль ранньої О. Кобилянської, що формувалася під впливом Е. Марліт, із феноменом «старої панни».

За вдумливими спостереженням М. Павлишина, «Іван Франко одним з перших критично висловився щодо адекватності рецепції Ніцше з боку Кобилянської», притому в статті *Южнорусская литература* «зберіг нейтральне ставлення до того, що письменниця перебувала «під впливом» Ніцше та [...] Якобсена», проте в листі до В. Ягича «негативно оцінив сприйняття цих впливів». Щодо Франкового твердження, буцімто О. Кобилянська «зрозуміла неглибоко» Є. Якобсена і Ф. Ніцше, М. Павлишин зауважив: «Таке приписування критикові [Франкові. – Є. Н.] правильне, а Кобилянській хибне, розуміння Ніцше зустрічається в дослідженнях як 1920-х, так і 1990-х років», однак такі протилежні дослідницькі оцінки «можуть видаватися дещо зухвалими», адже Ф. Ніцше «властиві парадоксальні, непрозора алегоричні та символічні форми викладу», він «активно боровся проти того, щоб його філософію можна було систематизувати, і [...] став об'єктом не просто різних, а протилежних інтерпретацій»¹. Тож і в Кобилянській була своя епістолярна й художня інтерпретація Ф. Ніцше, свій письменницький діалог із його філософією. Як доводить науковець, Кобилянську «найбільш вразили» і привабили такі «мотиви філософії Ніцше»: 1) поняття «надлюдини», що його «письменниця сприйняла, подібно до інтерпретаторів Ніцше в ХХ столітті, і як проекцію ідеального типу людини, і як ставлення до життя, в котрому високо оцінюються ідеї перетворення й нового початку»; 2) «ніцшевський імператив перемоги над собою»; 3) «образ полудня, символ досягнення зрілості й розквіту людського потенціалу»; 4) «Ніцшевий розподіл людей на тих, хто прагне перетворити себе в душі надлюдини, і на маловартісних членів «юрби», яку втілює філістерське суспільство». Нарешті, 5) хоч Кобилянська й «помічала антижіночі місця у творах Ніцше, але, як ще дехто з тогочасних і пізніших читачок філософа, вважала вагомим для жінок його заклик перетворюватися в душі надлюдини»². Ольгу Кобилянську притягував «Ніцше як символ приналежності до загальноєвропейського культурно-інтелектуального простору; Ніцше як джерело символів для увиразнення бажань та незатишності людини; Ніцше, зрештою, як антологія тверджень про вольову й переможну людину, в полеміці з якими Кобилянська деталізує свій, песимістичний, образ дійсності, підвладної випадку та глухої до людських чеснот, зусиль і заслуг»³.

Намагаючись аналізувати твори О. Кобилянської відсторонено, І. Франко все-таки не зміг приховати упередженості до одних і захоплення іншими. Побачив «багато неприродного, дрібного і претензійного» не тільки «в малих нарисах» письменниці, а й у її новелах, таких як *Битва*, *Некультурна*, «в яких ніжно й оригінально зображено природу і побут», і частково у повісті (її названо «романом») *Царівна*, в якій, за його надто критичною характеристикою, «композиція цілком довільна (форма щоденника), змалювання образів мало

¹ М. Павлишин, *Ольга Кобилянська ...*, с. 80–81.

² Там само, с. 91–92.

³ Там само, с. 142.

продумане, ідейний зміст неясний», навіть у мові, яка йому загалом сподобалась «особливою свіжістю і поетичним розмахом», завважив «деяку багатослівність»¹. Письменник ставав менш критичним, коли аналізував свій улюблений роман *Земля*, який вважав «найвидатнішим з її творів»². Власне зауваження, що у змалюванні романних подій «письменниця не виходить за вузькі межі одного села, щоб дати широку картину культурного рівня буковинського народу», нейтралізував констатацією «особливого чару» від загального «емоційного настрою» *Землі*³. На можливі закиди О. Кобилянської «з приводу змалюваних нею картин життя буковинських селян [...] щодо глибини і точності її художнього бачення» завбачливо відповідав: «[...] це життя ніколи раніше не було відображено тепліше, поетичніше і своєрідніше». Іван Франко пророкував, що *Земля*, «крім літературної та мовної вартості, матиме тривале значення ще й як документ способу мислення нашого народу в час теперішнього важкого лихоліття»⁴. На його думку, сформовану під впливом не так таланту авторки, як високої мистецької вартості твору, у романі *Земля* О. Кобилянська «найповніше виявила риси свого таланту, але [...] досягла його меж»⁵. Відповідно І. Франко ділив творчість О. Кобилянської на «до і після написання *Землі*», проте слушно зауважив, що проза буковинки постійно розвивається двома шляхами: «[...] одночасно із життєво свіжими оповіданнями з народного життя вона пише більш-менш вдалі нариси абстрактного характеру, в яких не до кінця продумана символіка пов'язується з чудово схопленими з життя деталями...». Непослідовне дотримання правди життя і теми селянства не завадили І. Франкові підсумувати, що «Ольга Кобилянська – визначне явище в українській новітній літературі», її перші твори були «свіжим подихом у цій літературі, особливо завдяки сміливості її стилістичної манери і відсутності будь-якого шаблону»; серед українських письменниць «вона не має суперниць в жанрі новели й роману»⁶.

Досі наділяючи О. Кобилянську високими й найвищими характеристиками, І. Франко спершу приватно, у листі до В. Ягича від 8 листопада 1905 р., зазначив: «[...] в найновіших творах письменниці відчувається послаблення сили і свіжості таланту». «Важка хвороба, а також невідрадні особисте життя привели до того...», – пояснив адресату й висловив сподівання, що те «буде явищем минулим»⁷.

За слушними спостереженнями С. Павличко, «у цьому листі Франко ніби хвалить Кобилянську, однак у його оцінці домінує негативізм, він бачить насамперед недоліки, вузькість, неясність, нечіткість, неприродність і т. д. За ілюзією його об'єктивності ховається непримиренний антимодернізм. [...] Подибуємо також знайоме моралізаторство, поділ усього на здорове і нездорове, занепадницьке. [...] В оцінках Франка немає жодної згадки про феміністичні твори, жіночі образи, жіночий голос оповідачки [...]. У ранніх творах тільки

¹ І. Франко, *Зібрання творів*, т. 50, с. 281.

² Там само.

³ Там само, с. 281–282.

⁴ Там само, с. 282.

⁵ Там само, с. 281.

⁶ Там само, с. 282.

⁷ Там само.

побут і природа заслуговують похвали. Франко ставить Кобилянську не в контекст української прози чи української літератури, а оцінює її на тлі українських письменниць [...]. Нарешті, Франко двічі натякає на нещасливе особисте життя як справжню причину проблем і невдач Кобилянської. Чому «стародівочий» стиль і відповідні теми? Та тому, що Кобилянська сама – стара діва. [...] Найцікавіше, що Франко [...] в окресленні цього зв'язку був дуже близький до істини»¹. Попри те, що І. Франко сам був одним із зачинателів модернізму в українській поезії (збірка *Зів'яле листя*, 1896) та апробував модерністський досвід у поетичних і прозових творах 1895-го – початку 1908 р., як критик він упереджено ставився до модерністських віянь.

Соломія Павличко також дала феміністсько-тенденційне трактування Франкового редагування оповідання О. Кобилянської *Ідеї*, закинувши письменникові маскулітну упередженість до фемінізму: «Галицькі поступовці» ніколи не були послідовними й до кінця щирими в підтримці феміністичного руху. З одного боку, такі соціалісти як Франко й Павлик, [...] підтримували емансипацію. З іншого боку, в глибині їхніх сердець залишався страх перед руйнівністю надто радикального фемінізму, залишалося бажання поставити його в пристойні рамки авторитетною чоловічою рукою, що якоюсь мірою робили Франко, Павлик, Маковей та інші прихильники цього руху». На думку дослідниці, «промовистий приклад дає Франкове редагування Кобилянської», власне, «оповідання» *Ідеї*, яке він опублікував у «ЛНВ» (1906, т. 34, кн. 4; підзаголовок *Новеля*), «вилучивши з нього частину розповіді вдови»². Після слів О. Кобилянської «на полі соціалізму, жіночої емансипації, [пропущено в книжці С. Павличко: в житю; такий самий пропуск у вид., за яким подала цитату С. Павличко³; той-таки пропуск і в найновішому вид.⁴ – *Є. Н., О. Б.*] національним – не знаю, врешті, на чім»⁵ у рукопису йшли слова: «додала зворушена власними словами. Я була така охоча до праці... така напружена до діяльності, як тота стріла старенних луків, що ожидала хвилі помчатися золотою блискавкою в невидиму даль!

Для мене не існували ніякі так зв. приватні інтереси, як споминала я вже. Я не бавилася дівочими мріями про любов, мужчин і подружжя, як мої ровесниці. Яке се там життя – думала я з погордою молодості, – в котрім жиється виключно для себе?.. Зачинитися між чотири стіни, годувати себе і кількох душ коло себе. Заткати вуха проти того, що виходило знадвору і стогнало, домагалося від нас помочі?.. Що дзвонило дзвонами на різні мови і виривало серце з грудей... Що се за таке життя, от таке життя «для себе»? Питала я.

Мені було того замало.

Я хтіла більше.

Народові треба було більше, ніж щасливих подруж, зачинених в панських кімнатах, *щасливих*. Ба, більше ще як і «ідеалу» говорити *лиш матерньою мовою*. Він, що, може, був в розмаху на культурну народність, без вироблених рисів і

¹ С. Павличко, *Дискурс модернізму ...*, с. 67–68.

² Там само, с. 76.

³ О. Кобилянська, *Твори*, 1963, т. 3, с. 394.

⁴ О. Кобилянська, *Зібрання творів*: у 10 т., Чернівці : Букрек, 2013, т. 1, с. 423.

⁵ О. Кобилянська, *Ідеї. Новеля*, «ЛНВ» 1906, т. 34, кн. 4, с. 7.

характеру, без тієї сили, що творить і полишає за собою монументи в історії і мармурових богів...»¹.

За інтерпретаційними домислами С. Павличко, «в цьому уривку викладено майже повне кредо Кобилянської – фемінізм, соціалізм, народ. Напівнатяками вона скидає ідеали – є щось більше за ідеал сім'ї (патріархальному ідеалові протиставлена феміністична свобода вибору), є щось більше за ідеал говорити рідною мовою (ідеалові націоналізму протиставляється ширший ідеал, це, очевидно, соціалізм). Нарешті є щось більше за ідеал народності, це саме ідеал «культурної народності». Неясність у цьому моменті не випадкова. «Культурна народність» – досить невизначений ідеал в обставинах початку віку. Чому Франко викреслив цей уривок? Очевидно, з тієї ж самої причини, з якої він не згадає наступного року про фемінізм раннях творів Кобилянської в листі до Ягича. Такого роду редагування виказує страх маскулітної культури перед «новими», сильними жінками й усім комплексом проблем, які вони приносили»². Здогади дослідниці про «повне кредо» О. Кобилянської та ймовірні причини Франкового вилучення його, яке, безперечно, було тенденційним, є інтерпретаційною пропозицією, що має право на існування й потребує дальшого осмислення й окремого обговорення. Зрештою, як літературний редактор І. Франко часто самовільно втручався в тексти творів інших письменників, не раз не лише виправляючи мову, а й тенденційно, без погодження з авторами, змінюючи зміст і таким чином обмежуючи та корегуючи їхнє вільне самовираження. О. Кобилянська спершу обурювалася втручанням у її текст (див. цитований лист до О. Маковея від 10–13 січня 1898 р.), але потім, схоже, змирилася, не маючи змоги обстояти власну авторську редакцію чи опублікувати твір деінде.

У наступні два роки (після листа до В. Ягича) Франкові сподівання на минулість кризи в розвитку таланту О. Кобилянської не виправдалися, і це помітно з його листа до М. Грушевського, датованого другою половиною серпня 1907 р., та зі статті *Маніфест «Молодої музи»*. М. Грушевському І. Франко без особливого захоплення рекомендував оповідання О. Кобилянської *В долах*, особисто надсилаючи його до «ЛНВ»: «[...] воно все-таки має сенс і написано артистично»³. У статті *Маніфест «Молодої музи»* повторив своє зауваження дворічної давності про те, що «талант Кобилянської, який виявився в повнім блиску в деяких із її кращих оповідань, [...] тепер значно поблід і ослаб». Вину в тому вбачав не самої письменниці, а «наших, головню буковинських обставин, що загризають усе краще, талановитіше, оригінальніше»⁴. Водночас І. Франко **різко протиставив творчість О. Кобилянської літературним експериментам модерністської «Молодої Музи: «Та й ще одно можна б замітити у репрезентантів «Молодої Музи»: що вам до Кобилянської? Чого ви навчилися від неї? Яких ідей набралися? Як відомо, Кобилянська залюбки малює тип жінки, що бунтується против усталеної традиції і таким чи іншим способом завойовує собі право на свободне життя. Де у вас такі типи, і взагалі, як ви малюєте жінчину?»**

¹ Автограф твору Кобилянської *Ідеї* з Франковими виправленнями див.: ІЛ, ф. 3, од. зб. 1914.

² С. Павличко, *Дискурс модернізму ...*, с. 76–77.

³ І. Франко, *Зібрання творів*, т. 50, с. 331.

⁴ І. Франко, *Маніфест «Молодої музи»*, с. 414.

[...] можна сказати, що Кобилянська мала б повне право випросити собі у вас те, щоб ви не ідентифікували себе з нею». Творчість О. Кобилянської активно обговорювали у своїх взаєминах І. Франко й молодомузівець Остап Луцький.

Іван Франко жодним словом не поставив під сумнів літературний хист О. Кобилянської, коли толерантно критикував її новели й повість *Царівна* чи упереджено – її фрагментарну прозу. Відчуваючи справжність її таланту, відіграв у його еволюції роль авторитетного, а почасти й авторитарного критика та редактора; як і в ставленні до інших молодих письменників силкувався спрямувати розвиток її творчої індивідуальності в певне русло – реалістичне й соціальне, допускаючи при цьому соціально-психологічне зображення приватних справ і обов'язків.

О. Кобилянська в поетичній рецепції І. Франка (1904)

Відчуття **натури** О. Кобилянської помітне у Франковій поезії *Ф. Р.* (*Дівчино, каменю дорогоцінний...*)¹, датованій 20–22 березня 1904 р. й уперше надрукованій у модерністському літературно-художньому альманасі «За красою», що його на честь буковинки видали молодомузівці у Чернівцях 1905 р. (упорядник – О. Луцький). З одного боку, публікація поезії під назвою-криптонімом, що не відповідає ініціалам жінки, якій присвячено альманас, підтверджує версію Мар'яни Челецької: *Ф. Р.* – скорочена до початкових літер формула „*femina regia*” (латин. «царська жінка»), яка може бути «ключовим символом для зображення «знайомих і незнайомих» жінок у творчості Франка», а «у вірші «Дівчино, каменю дорогоцінний...» виконує функції знакового кодифікатора для ініціальної присвяти», при тому „*femina regia*” – «одна з функцій адресата у надтексті вірша та його образної презентації в основному тексті»². З іншого боку, в контексті альманаху на честь О. Кобилянської Франкова поезія *Ф. Р.* (*Дівчино, каменю дорогоцінний...*) набуває **підтексту конкретної персональної присвяти**. Жінка-цариця, царівна – одна з іпостасей автобіографічних героїнь О. Кобилянської, а лейтмотив Франкової поезії – безкорислива всеохопна любов – звучить в унісон із аналогічним лейтмотивом повісті О. Кобилянської *Ніоба*, датованої теж 1904 р., тільки І. Франко взяв за основу свого твору старохристиянську легенду про Марію Єгиптянку, а О. Кобилянська до своєї повісті обрала епіграфом главу 13 з *Першого послання апостола Павла до коринтян*, у якій подано християнське тлумачення поняття любові (у першодруку повісті під епіграфом помилково зазначено: «Лист апостола Іоана до Коринтейців, глава 13»: «Кіевская Старина» 1905, т. 89, № 6, с. 362; так само хибно приписано це послання апостолові Йоанові й у листі О. Кобилянської до О. Маковея від 3 січня 1903 р. – «від апостола Іоанна до коринфійців про любов», «лист від св. Івана»³).

¹ І. Франко, *Ф. Р.* (*Дівчино, каменю дорогоцінний...*), [у:] І. Франко, *Зібрання творів*, 1976, т. 3, с. 168–169.

² М. Челецька, *Номеносфера поезії Івана Франка (поетика заголовків, присвят, епіграфів)*, Львів, 2007, с. 221.

³ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 526.

Епілог взаємин (1908–1916)

Неоднозначне ставлення до І. Франка залишалося в О. Кобилянської й після його літературно-критичних відгуків про неї. У листі до Лесі Українки від 22 грудня 1908 р. вона ділилася великим бажанням інсценізувати свою повість *В неділю рано зілля копала...* й упевненістю, що «на сцену міг би поставити її або хтось біленький хтосічок, або І. Франко»¹ (мабуть, про тяжку хворобу І. Франка, що спіткала його навесні 1908 р., О. Кобилянська тоді ще не знала). «Біленький хтосічок» – Леся Українка². Водночас лист О. Кобилянської до Олександра Барвінського від 17 грудня 1909 р. засвідчує, що вона мала образу на І. Франка та інших українських літераторів за те, що замало підтримували її письменницькі спроби: «Українці завсіди, почавши від Івана Франка, мали для мене лише слова докору, що не «вмію мову» – між тим, коли німці наказували писати»³.

Кобилянська входила до комітету, створеного для організації святкування 40-річчя діяльності І. Франка, проте на перших засіданнях – у Львові 27 січня і 6 лютого 1912 р. (а певно, й на наступних) – була відсутня. Її прізвище фігурує в переліку авторів, яких ухвалено запросити до участі в ювілейному збірнику⁴, а також під текстом відозви до українського громадянства в справі ювілейного дару І. Франкові⁵. У літературно-науковому збірнику «Привіт Іванови Франкові в сорокліте його письменської праці. 1874–1914» (Львів: Накладом ювілейного комітету, 1916) жодного твору О. Кобилянської не вміщено (як і в попередньому – «Привіт д-ру Івану Франку в 25-літній ювілей літературної його діяльності...»).

У статті *Причинки до автобіографії* («Неділя» 1912, № 9) І. Франко лише принагідно згадав про вихід у московському видавництві «Польза» в серії «Универсальная библиотека» (під № 406) збірки *Аристократка* і *другие рассказы* Кобилянської⁶. Збірку видано 1911 р. (2-ге вид. 1912). У ній зазначено, що авторизований переклад із української мови зробив Петро Дятлів за редакцією Олекси Назарієва, який написав передмову. Примірник цього видання зберігається у Франковій бібліотеці в ІЛ (№ 3226). Це саме видавництво дещо пізніше випустило збірку, що складалася з двох Франкових оповідань *К свету!* *На промыслах* у перекладах Грицька (Григорія) Войташевського і М. Новикової (№ 423; 1911; 2-ге вид. 1913; 3-тє вид. 1919).

У приписаних Кобилянській спогадах *Мрії письменника збулися* (1940) і *Пророцтво* (1941) вона буцімто згадувала, що після урочистого відзначення 25-річчя літературної діяльності І. Франка (1898) потім бачила його аж у травні 1913 р. в Чернівцях, коли він читав у приміщенні «Народного Дому» поему *Мойсей*. Те, що О. Кобилянська 6 травня 1913 р. «була гостею й учасницею на виступі Івана Франка в Народному домі, де вона разом з усією публікою слухала

¹ Там само, с. 602.

² Л. Мірошніченко, *Над рукописами Лесі Українки: Нариси з психології творчості та текстології*, Київ, 2001, с. 220, 221.

³ О. Кобилянська, *Твори*, т. 5, с. 608.

⁴ *Іван Франко: Документи і матеріали. 1856–1965*, с. 280, 281.

⁵ Там само, с. 282–283.

⁶ І. Франко, *Причинки до автобіографії*, [у:] І. Франко, *Зібрання творів*, 1983, т. 39, с. 36.

читання *Мойсея*», а наступного дня «після обіду Іван Франко зробив візит нашій письменниці» і «мав довгу, дружню розмову» з нею, писав у спогадах Іван Василяшко¹. Однак, як зауважив Богдан Мельничук, «певних відомостей про цей візит немає»². І. Василяшко також згадав, що І. Франко на II Всеукраїнському студентському з'їзді, який відбувся у Львові 2–4 липня 1913 р. й у рамках якого відзначили 40-річчя його літературної діяльності, запитував делегатів від Буковини «про Ольгу Кобилянську, чи вона здорова, висловлюючи свій щирий жаль із-за того, що вона не змогла чомусь приїхати на цей його ювілей до Львова, згадавши при цьому про її присутність на його 25-літньому ювілеї 1898 року, тобто 15 років раніше»³.

Разом із іншими чернівецькими членкинями товариства «Кружок жіночої громади» О. Кобилянська підписала телеграму від 2 червня 1916 р. з висловленням співчуття Франковій родині з приводу смерті письменника⁴.

У своєму останньому великому за обсягом творі – романі національного виховання *Апостол черні* (датований 1926; першодрук: «Нова Україна» 1926, № 7–9; 1927, № 1–12; 1928, № 4–6) – О. Кобилянська згадала Т. Шевченка та І. Франка як «наших «глибин»»⁵.

Підсумки й висновки

Взаємини І. Франка й О. Кобилянської охоплюють заочне та очне (жовтень–листопад 1890 р.) знайомство, далші епізодичні зустрічі та живе спілкування (участь О. Кобилянської у Львові у відзначенні 25-річчя літературної діяльності І. Франка 30 жовтня 1898 р. та разом із ним – у з'їзді українських письменників і письменниць Галичини та Буковини 31 жовтня – 3 листопада 1898 р., де вона мала змогу із захопленням слухати публічні промови І. Франка, розмовляти з ним і зробити з ним та іншими спільну світлину 31 жовтня; можливо, О. Кобилянська ще раз бачила І. Франка у травні 1913 р. в Чернівцях, коли він читав у приміщенні «Народного Дому» поему *Мойсей*). Зрідка листувалася з ним, про що свідчать два її листи до нього з 1899-го й 1902 р.), та з його дружиною Ольгою (збереглися чотири листи О. Кобилянської до неї з 1899–1900 рр.).

Після невдалих спроб О. Кобилянської, починаючи з другої половини 1880-х років, друкувати свої твори з Франковою допомогою, він став публікатором її малої та великої прози в «Літературно-науковому Вістнику» (1899–1903, 1906–1907). У 1899–1903 рр. О. Кобилянська пробувала, на жаль, без успіху, видати у власному німецькому перекладі збірку новелістики українських письменників, із Франковою передмовою та його оповіданням *Яць Зеленуга* (під назвою *Der Millionär*).

У літературно-критичних та історико-літературних працях І. Франка 1898–1907 рр. міститься переважно схвальна характеристика й оцінка художньої прози

¹ І. Василяшко, *Іван Франко в Чернівцях*, [у:] *Спогади про Івана Франка*, упорядкув., вст. ст., прим. М. Гнатюка, вид. 2-ге, доп., переробл., Львів : Каменяр, 2011, с. 739.

² Б. Мельничук, *Іван Франко і Буковина*, Франкознавчі студії, Дрогобич 2002, вип. 2, с. 244.

³ І. Василяшко, *Іван Франко в Чернівцях*, с. 741.

⁴ *Іван Франко: Документи і матеріали. 1856–1965*, с. 325–326.

⁵ О. Кобилянська, *Зібрання творів*: у 10 т., Чернівці : Букрек, 2021, т. 8, с. 84.

О. Кобилянської. Вершиною її творчості І. Франко вважав роман *Земля*, що його сам опублікував у «ЛНВ» 1902 р. Франків розгорнутий рекомендаційний, хоча й неоднозначний, відгук про творчий доробок О. Кобилянської в листі німецькою мовою до В. Ягича від 8 листопада 1905 р. послужив підставою для того, щоби письменниця отримала австрійську стипендію для митців за 1905 р.

В альманасі «За красою», виданому на честь О. Кобилянської (упорядник – О. Луцький, Чернівці, 1905), надруковано, із подання І. Франка, його вірш *Ф. Р. (Дівчино, каменю дорогоцінний...)*, у підтексті якого прочитується персональна присвята буковинській письменниці (написаний 20–22 березня 1904 р.).

Ольга Кобилянська входила до комітету, створеного для організації святкування 40-річчя Франкової діяльності (1913), підписала відозву до українського громадянства в справі ювілейного дару письменникові, але про якусь більшу її участь у ювілейних заходах відомостей немає. Вшанувала І. Франка і своїм підписом під телеграмою від 2 червня 1916 р., у якій чернівецький «Кружок жіночої громади» висловив співчуття письменницькій родині з приводу його смерті.

Іван Франко й Ольга Кобилянська як письменники різних літературних поколінь та естетичних смаків неоднозначно ставилися одне до одного. Визнаючи І. Франка як талановитого прозаїка-реаліста, О. Кобилянська не орієнтувалася на його прозу, а йшла своїм, модерністським, шляхом.

References

- Babyshkin O., *Olha Kobylianska: Narys pro zhyttia i tvorchist'*, Lviv : Knyzhkovo-zhurnalne vyd-vo, 1963 // Бабишкін О., *Ольга Кобилянська: Нарис про життя і творчість*, Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1963.
- Basa O., *Yiyi lileyi (tvory O. Kobylianskoyi pro neyi samu)*, «Moloda Natsiia» 1997, № 5 // Баса О., *Її лілеї (твори О. Кобилянської про неї саму)*, «Молода Нація» 1997, № 5.
- Budzynovskiy V., *Smishne v povazhnim*, «Novi Shliakhy» 1930, t. 9 // Будзиновський В., *Смішне в поважнім*, «Нові Шляхи» 1930, т. 9.
- Cheletska M., *Notenosfera poeziyi Ivana Franka (poetyka zaholovkiv, prysviat, epigrafiv)*, Lviv, 2007 // Челецька М., *Номеносфера поезії Івана Франка (поетика заголовків, присвят, епіграфів)*, Львів, 2007.
- Franko I., *Dodatkovy tomu do Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh*, Kyiv : Naukova dumka, 2010, t. 54 // Франко І., *Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах*, Київ : Наукова думка, 2010, т. 54.
- Franko I., *Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh*, Kyiv : Naukova dumka, 1976–1986 // Франко І., *Зібрання творів: у 50 т.*, Київ : Наукова думка, 1976–1986.
- Hundorova T., *Femina Melancholica. Stat' i kultura v hendernii utopiyi Olhy Kobylianskoyi*, Kyiv : Krytyka, 2002 // Гундорова Т., *Femina Melancholica. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської*, Київ : Критика, 2002.
- Institut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy [IL], fondy 3, 14, 19 // Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [ІЛ], фонди 3, 14, 19.
- Ivan Franko: Dokumenty i materialy. 1856–1965*, Kyiv : Naukova dumka, 1966 // *Іван Франко: Документи і матеріали. 1856–1965*, Київ : Наукова думка, 1966.
- Khotkevych H., *Lyst do redaktsiyi «Literaturno-naukovoho Vistnyka»*, «LNV» 1903, t. 21, kn. 2 // Хоткевич Г., *Лист до редакції «Літературно-Наукового Вістника»*, «ЛНВ» 1903, т. 21, кн. 2.
- Kobylianska O., *Idei. Novelia*, «LNV» 1906, t. 34, kn. 4, s. 7 // Кобилянська О., *Ідеї. Новеля*, «ЛНВ» 1906, т. 34, кн. 4, с. 7.

- Kobylianska O., *Slova zvorushenoho sertsia: Shchodennyky; Avtobiohrafii; Lysty; Statti ta spohady*, Kyiv : Dnipro, 1982 // Кобилянська О., *Слова зворушеного серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади*, Київ : Дніпро, 1982.
- Kobylianska O., *Tvory: v 5 t.*, Kyiv : Derzhlitvydav Ukrainy, 1962–1963 // Кобилянська О., *Твори: в 5 т.*, Київ : Держлітвидав України, 1962–1963.
- Kobylianska O., *Zibrannia tvoriv: u 10 t.*, Chernivtsi : Bukrek, 2013–2022, t. 1–9 // Кобилянська О., *Зібрання творів: у 10 т.*, Чернівці : Букрек, 2013–2022, т. 1–9.
- Kosaryk D., *Spohady Olhy Kobylianskoï*, «Radianska Bukovyna» 1940, 18.IX // Косарик Д., *Спогади Ольги Кобилянської*, «Радянська Буковина» 1940, 18.IX.
- Lysty do Mykhaila Kotsiubynskoho*, Nizhyn 2002, t.1 // *Листи до Михайла Коцюбинського*, Ніжин 2002, т. 1.
- Makovei O., *Olha Kobylianska (literaturno-krytychna studii)*, [v:] Olha Kobylianska v krytytsi ta spohadakh, Kyiv: Derzhlitvydav Ukrainy, 1963 // Маковей О., *Ольга Кобилянська (літературно-критична студія)*, [в:] *Ольга Кобилянська в критиці та спогадах*, Київ: Держлітвидав України, 1963.
- Melnychuk B., *Ivan Franko i Bukovyna*, [u:] Frankoznavchi studii, Drohobych 2002, vup. 2 // Мельничук Б., *Іван Франко і Буковина*, [у:] Франкознавчі студії, Дрогобич 2002, вип. 2.
- Melnychuk Ya., *Na vechirnomu pruzi: Olha Kobylianska v ostannii period tvorchosti (vid 1914 r.)*, Chernivtsi : Bukrek, 2006 // Мельничук Я., *На вечірньому прuzі: Ольга Кобилянська в останній період творчості (від 1914 р.)*, Чернівці : Букрек, 2006.
- Miroshnychenko L., *Nad rukopysamy Lesi Ukrainky: Narysy z psykhologhiyi tvorchosti ta tekstolohiï*, Kyiv, 2001 // Мірошніченко Л., *Над рукописами Лесі Українки: Нариси з психології творчості та текстології*, Київ, 2001.
- Nakhlik Ye., *Ivan Kotliarevskiy u retseptsiï Ivana Franka*, Lviv 2019 // Нахлік Є., *Іван Котляревський у реценції Івана Франка*, Львів, 2019.
- Panchuk E., *Lesia Ukrainka i Olha Kobylianska*, «Vilna Bukovyna» 1941, № 2 // Панчук Е., *Лєся Українка і Ольга Кобилянська*, «Вільна Буковина» 1941, № 2.
- Pavlychko S., *Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi*, 2-he vyd., pererob. i dopov. Kyiv : Lybid, 1999 // Павличко С., *Дискурс модернізму в українській літературі*, 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Либідь, 1999.
- Pavlyshyn M., *Olha Kobylianska: prochyttannia*, Kharkiv : Akta, 2008 // Павлишин М., *Ольга Кобилянська: прочитання*, Харків : Акта, 2008.
- Pchilka Olena, *Avtobiohrafïya*, [v:] Olena Pchilka, *Opovidannia z avtobiohrafïeyeu*, Kharkiv : Rukh, 1930 // Пчілка Олена, *Автобіографія*, [в:] Олена Пчілка, *Оповідання з автобіографією*, Харків : Рух, 1930.
- Pohrebennyk F., *Zv'язky Lesi Ukrainky z Bukovynoïu*, [u:] Lesia Ukrainka. Publikatsiïi. Statti. Doslidzhennia, Kyiv : Vyd-vo AN URSS, 1961, vup. 3 // Погребенник Ф., *Зв'язки Лесі Українки з Буковиною*, [у:] Лєся Українка. Публікації. Статті. Дослідження, Київ : Вид-во АН УРСР, 1961, вип. 3.
- Pohrebennyk Ya., *Nimetskomovnyi kontekst tvorchosti Olhy Kobylianskoï*, Chernivtsi : Ruta, 2005 // Погребенник Я., *Німецькомовний контекст творчості Ольги Кобилянської*, Чернівці : Рута, 2005.
- Pratsi chuzhynsiv pro Ukrainu*, «LNV» 1902, t. 19, kn. 7 // *Праці чужинців про Україну*, «ЛНВ» 1902, т. 19, кн. 7.
- Prohrama Rusko-ukrainskoï radykalnoï partii*, «Narod» 1890, № 20 // *Програма Руско-української радикальної партії*, «Народ» 1890, № 20.
- Redaktsiia, *Lyst d. Khotkevycha*, «LNV» 1903, t. 21, kn. 2 // Редакція, *Лист д. Хоткевича*, «ЛНВ» 1903, т. 21, кн. 2.

Shvets' A., «*Ya z Kobylianskoiu dobre zhyla, zhyiu i budu zhyty...*» (*Nataliia Kobrynska ta Olha Kobylianska: amplituda zhyttietvorchkykh vzaiemyn*), Naukovyi visnyk Chernivetskooho universytetu, Chernivtsi : Knyhy – XXI, 2012, vup. 585/586 // Швець А., «*Я з Кобилянською добре жила, живу і буду жити...*» (*Наталія Кобринська та Ольга Кобилянська: амплітуда життєтворчих взаємин*), Науковий вісник Чернівецького університету, Чернівці : Книги – XXI, 2012, вип. 585/586.

Shvets' A., *Zhinka z khystom Ariadny: Zhyttievui svit Nataliyi Kobrynskoii v heneratsiinomu, svitohliadnomu i tvorchomu vymirakh*, Lviv, 2018 // Швець А., *Жінка з хистом Аріадни: Життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному і творчому вимірах*, Львів, 2018.

Tomashuk N., *I. Franko ta O. Kobylianska (Do pytannia pro vuvchennia literaturnykh zviazkiv)*, Ivan Franko. *Statti i materialy*, Lviv 1960, zbirnyk 7 // Томашук Н., *І. Франко та О. Кобилянська (До питання про вивчення літературних зв'язків)*, Іван Франко. Статті і матеріали, Львів 1960, збірник 7.

[Turbatskyi L.], *Literaturno-naukovy Vistnyk. Knyzhka I. Za sichen 1898*, «Буковина» 1897, № 284, 23.XII/4.I.1898 // [Турбацький Л.], *Літературно-науковий Вістник. Книжка I. За січень 1898*, «Буковина» 1897, № 284, 23.XII/4.I.1898.

Ukrayinka Lesia, *Lysty: 1876–1897*, Kyiv : Komora, 2016; *Lysty: 1898–1902*, Kyiv: Komora, 2017 // Українка Леся, *Листи: 1876–1897*, Київ : Комора, 2016; *Листи: 1898–1902*, Київ : Комора, 2017.

Vasylyashko I., *Ivan Franko v Chernivtsiakh*, [u:] *Spohady pro Ivana Franka*, uporiadkuv., vst. st., prym. M. Hnatiuka, vyd. 2-he, dop., pererobl., Lviv : Kameniak, 2011 // Василяшко І., *Іван Франко в Чернівцях*, [у:] *Спогади про Івана Франка*, упорядкув., вст. ст., прим. М. Гнатюка, вид. 2-ге, доп., переробл., Львів : Каменяр, 2011.

Vozniuk V., *Do pytannia pro neuchast' O. Kobylianskoii v almanasi «Persheyi vinok»*, Naukovyi visnyk Chernivetskooho universytetu, Chernivtsi : Knyhy – XXI, 2004, vup. 216/217 // Вознюк В., *До питання про неучасть О. Кобилянської в альманасі «Перший вінок»*, Науковий вісник Чернівецького університету, Чернівці : Книги – XXI, 2004, вип. 216/217.

Vozniuk V., «*Маю ровни поезії ідею...*», «Zhovten» 1978, № 11 // Вознюк В., *Маю повну поезії ідею...*, «Жовтень» 1978, № 11.

Vozniuk V., *Pro Olhu Kobyliansku: Novi materialy. Rozdumy. Znakhidky*, Kyiv : Dnipro, 1983 // Вознюк В., *Про Ольгу Кобилянську: Нові матеріали. Роздуми. Знахідки*, Київ : Дніпро, 1983.

Yakymovych V., *Ivan Franko – vydavets: Knyhoznavchi ta dzhereloznavchi aspekty*, Lviv, 2006 // Якимович Б., *Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти*, Львів, 2006.

Yasynskyi B., *Literaturno-naukovy vistnyk: Pokazhch. zmistu. Tom 1–109 (1898–1932)*, Kyiv; Niu-York : Smoloskur, 2000 // Ясінський Б., *Літературно-науковий вістник: Покажч. змісту. Том 1–109 (1898–1932)*, Київ; Нью-Йорк : Смолоскип, 2000.

Євген Нахлік – директор Інституту Івана Франка НАН України, академік НАН України

ORCID: 0000-0001-7701-9795

Email: yenakhlik@ukr.net

Ореста Баса – доцентка катедри української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: 0009-0001-6686-6777

Email: oresta.basa@lnu.edu.ua